

TR90 BÖLGESİ KADIN GİRİŞİMCİLİĞİN DESTEKLENMESİ STRATEJİSİ

Hazırlayanlar

URAGEM Danışmanlık ve Eğitim Ltd. Şti.

Trabzon

Eylül, 2018

Kapak resmi www.entrepreneur.com sitesinden alınmıştır.

Bu belgenin içeriği URAGEM Eğitim ve Danışmanlık Ltd. Şti. tarafından Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı için hazırlanmıştır. Belgede yer alan görüş ve tespitler çalışmayı hazırlayan hizmet sağlayıcı tarafından geliştirilmiştir. Belge içeriğinde yer alan görüş, tespit ve bilgiler Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın doğrudan görüşünü yansıtmamaktadır. Bu belgenin tamamı ya da bir kısmı Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansının izni olmadan başka bir belge içeriğinde kullanılamaz, kopyalanamaz başka bir belge için alıntı yapılamaz.

İçindekiler

Tablolar	4
Grafikler.....	4
Kısaltmalar.....	5
1. Giriş	6
1.1. Araştırmanın Yöntemi.....	6
2. Kavramsal Çerçeve.....	7
3. Türkiye Girişimcilik Politika Çerçevesi ve Destek Programları	8
3.1. Kadın Girişimciliğinin ve Girişimcilik Kültürünün Yaygınlaştırılması ile İlişkili Programlar	10
3.2. Kuluçka Merkezleri, Hızlandırıcılar ve Destek Ağları	13
3.3. Kadın Girişimciliği Destek Ağları	14
4. Türkiye ve TR90 Bölgesinde Demografik Göstergelerde Kadın ve Kadın Girişimcilik.....	16
4.1. Nüfus	16
4.2. Eğitim	17
4.3. İşgücü Göstergeleri	18
4.4. Girişim Verileri.....	19
5. TR90 Bölgesinde Kadın Girişimciliği Saha Çalışması Bulguları.....	20
5.1. Demografik Özellikler	20
5.2. Girişimcilik Özellikleri.....	21
5.3. Girişimlere Ait Özellikler	25
5.4. Girişimcilik Kültürü ve Ağ Oluşturma	28
5.5. Potansiyel Kadın Girişimciler	29
6. Kadın Girişimciliğe Yönelik Bölgesel Destekler	31
6.1. Girişimcilere Sağlanan Genel Destekler İçinde Kadın Girişimcilerin Yeri	31
6.2. Kuluçka ve Hızlandırıcılar Bağlamında Kadın Girişimcilerin Yeri	32
6.3. Bölgede girişimcilik kültürünün ve yeteneklerinin geliştirilmesinde kadın girişimciliği	34
6.4. Kadın girişimciliğe odaklanan bölgesel destek ağları	35
6.5. Girişimcilik Projeleri.....	35
7. GZFT Analizi.....	37
8. Önerilen Strateji	39
8.1. Strateji Çerçevesi	39
8.2. Öncelikli Eylem Alanları	40
Eylem Alanı 1: Kadın Girişimciler için İş Yapma Ortamının Güçlendirilmesi.....	40
Eylem Alanı 2: Kadın Girişimciler için Pazara Erişim Olanaklarının Geliştirilmesi.....	41
Eylem Alanı 3: Finans Kaynaklarına Erişimde Kadın Girişimcilere Kolaylık Sağlanması:	42
Eylem Alanı 4: Girişimcilik Kültürü ve Yeteneklerinin Geliştirilmesi:	42
Eylem Alanı 5: Kadın Girişimcilerin İhracat, Üretim ve Yenilikçi Alanlara Teşvik Edilmesi:	43
Eylem Alanı 6: Kadın Girişimciliğinin desteklenmesi için bölgesel kapasitenin artırılması ve yönetim yapısının kurulması	44
9. Sonuç	45

Tablolar

Tablo 1: Girişimcilik Ekosisteminin Unsurları	9
Tablo 2: Türkiye ve TR90 Bölgesinde Cinsiyete Göre Nüfus	16
Tablo 3: İstihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kolları (Düzyey 2) – Bin Kişi	18
Tablo 4: Türkiye ve TR90 Bölgesinde İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İşteki durumu (Bin Kişi)	19
Tablo 5: TR90 Bölgesinde 2017 Yılında İşveren ve Kendi Hesabına Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı	19
Tablo 6: TR90 Bölgesinde Kadın Girişimciliğın Desteklenmesi Öncelikli Eylem Alanları Öneri Seti.....	40

Grafikler

Grafik 1: TR90 Bölgesi Nüfus Piramidi, 2017	16
Grafik 2: Türkiye, Eğitimli Nüfusun Dağılımı	17
Grafik 3: TR90 Bölgesinde Eğitimli Nüfusun Dağılımı	17
Grafik 4: TR90 Bölgesinde Kadınların Eğitim Durumu, 2017 TÜİK, Yüzde	18
Grafik 5: Kadın Girişimcilerin Yaş Dağılımı	20
Grafik 6: Kadın Girişimcilerin Eğitim Durumu.....	20
Grafik 7: Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Tanımı	21
Grafik 8: Kadın Girişimcilerin İş Kurma Nedenleri	21
Grafik 9: İş Kurma Süreçlerinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunlar	22
Grafik 10: Kadın Girişimcilerin İşletme Kuruluş Finansmanı.....	22
Grafik 11: Girişimci olmanın getirdiği avantajlar	23
Grafik 12: Girişimci olmanın getirdiği zorluklar	24
Grafik 13: Girişimlerin Yaşları	25
Grafik 14: İşletmelerde Çalışan Sayıları	25
Grafik 15: Kadın girişimcilerin faaliyet alanları.....	26
Grafik 16: İşletmenin devamlılığı için ihtiyaç duyulan kaynaklar	26
Grafik 17: Kadın Girişimcilerin Eğitim ve Danışmanlık İhtiyaçları.....	27
Grafik 18: Sorunların Çözümüne Yönelik Öneriler	28
Grafik 21: Potansiyel kadın girişimcilerin eğitim durumu (%)	29
Grafik 22: TR90 bölgesinde bulunan potansiyel kadın girişimcilerin kendilerini tanımlamaları %.....	30
Grafik 23: Potansiyel kadın girişimcilerin girişimleri ile ilgili devletten beklentileri (%).....	30

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
COSME	Competitiveness of Enterprises and SMEs
DOKA	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı
GEM	Küresel Girişimcilik Monitörü (Global Entrepreneurship Monitor)
GİSEP	Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTB	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
GTHB	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
GZFT	Güçlü-Zayıf Yönler Fırsatlar ve Tehditler
İŞGEM	İş Geliştirme Merkezi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
KAGİDER	Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KGK	Kadın Girişimciler Kurulu
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSGM	Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OSİB	Orman ve Su İşleri Bakanlığı
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
(S)	Sorumlu Kuruluş
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TEB	Türkiye Ekonomi Bankası
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOBB ETÜ	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WES	Women Entrepreneurship

1. Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesinde Kadın Girişimciliğin Desteklenmesi Stratejisi, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA) tarafından ilerleyen dönemlerde çıkılması planlanan sosyal refahın artırılması temalı sonuç odaklı programa altlık oluşturmak üzere hazırlanmıştır. Belgenin amacı kadınların işgücüne katılımlarında kadın girişimciliğin mevcut durumu, kadın girişimci profili ve girişimcilerin girişim süreçlerinde karşılaştıkları sorunları araştırmak, tanımlamak ve Program çerçevesinde oluşturulacak eylem planlarına katkı sağlamaktır.

Belge dokuz bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde girişimcilik kavramsal çerçevesine değinilirken, üçüncü bölümde Türkiye’de girişimcilik politika ve destekleri kadın girişimciliğinin desteklenmesi perspektifinden incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise Türkiye ve TR90 Bölgesine ilişkin demografik veriler, eğitim ve işgücü göstergeleri, girişimcilik verileri sunulmuştur. Belgenin beşinci bölümünde TR90 Bölgesinin tüm illerinde gerçekleştirilen saha araştırması bulgularına yer verilmiştir. Saha araştırması bulguları bölgede kadın girişimci profili, kadın girişimcilerin işletme kuruluş sürecinde yaşadıkları sorunlar, girişimlere ait özellikler ve bölgede kadın girişimciliğinin desteklenmesi yönünde atılabilecek adımlara ışık tutmaktadır. Belgenin altıncı bölümünde kadın girişimciliğinin desteklenmesinde rol oynayan bölgesel destek mekanizmaları ulusal politika ve programlar bağlamı içinde incelenmiştir. Bölgesel desteklere ilgili kurum ve kuruluşların bölgede uyguladıkları programlar seviyesinde yer verilmiş, bölge illerinde hayata geçirilen münferit faaliyet ya da etkinliklerin detaylarına girilmemiştir. Belgenin yedinci bölümünde GZFT Analizi yapılmıştır. GZFT Analizinde kadın girişimcilerin güçlü ve zayıf yönleri ele alınırken, fırsatlar ve tehditler altında kadın girişimcileri çevreleyen bölgesel faktörler başka bir ifade ile bölgesel girişimcilik ekosistemi unsurları incelenmiştir. Son olarak strateji önerisinin yer aldığı dokuzuncu bölümde kadın girişimciliğinin bölgede desteklenmesi amacı ile strateji çerçevesine ve öncelikli eylem alanlarına yer verilmiştir. Strateji çerçevesi ve eylem alanları öneri niteliğinde olup, geliştirilebilir niteliktedir. Belgede yer alan hedefler ve eylem alanları belgede anılan kurum ve kuruluşların görüşlerini yansıtmamakta, belgeyi hazırlayan uzman ekibin çalışma sonunda elde ettiği veriler ışığında getirdiği öneriler niteliğindedir. ¹

1.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini bölge illerinin tamamında 150 kadın girişimci oluşturmuştur. Saha araştırması öncesinde hazırlanan anket formu verilerin toplanmasında kullanılmıştır. Anket formu demografik bilgiler, girişimci profili, girişimin özellikleri, işletmenin devamlılığı başlıklarında verilere ulaşacak şekilde tasarlanmış, son olarak henüz işini kurmamış olan potansiyel kadın girişimciler için bir bölüm eklenmiştir. Anketin uygulanmasına ek olarak, görüşmeler yarı yapılandırılmış mülakat tekniği şeklinde tamamlanmıştır. Tüm görüşmeler kadın girişimciler ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Kadın girişimcilerle doğrudan gerçekleştirilen saha araştırması, yine bölge illerinin tamamında ilgili kurum, kuruluş ve STK’ların ziyaret edilmesi ile desteklenmiştir. Araştırma sürecinde ellinin üzerinde paydaş ziyareti gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışması verileri SPSS Programı ile analiz edilerek, TR90 Bölgesi bazında seçili veriler belgeye yansıtılmıştır. Saha araştırmasına ek olarak literatür çalışması yapılmış ve belge son halini almıştır.

¹ Burada adı geçen uzman ekip, URAGEM Eğitim ve Danışmanlık LTD. ŞTİ. bünyesinde görevlendirilen kişileri kapsamaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

Girişimcilik kavramı ilk olarak iktisat biliminde yer bulmuş, yıllar içinde iktisat teorilerinin değişmesi ile girişimcilik kavramı da değişmiştir. Tarıma dayalı ekonominin hâkim olduğu 18. yüzyılın ortalarında tarımsal girişimci odağında tanımlanan girişimcilik yüzyılın sonlarına doğru iktisatta klasik düşüncenin hâkim olmasıyla risk ve yenilik kavramları ile tanımlanmaya başlanmıştır.² Ekonomi literatüründe girişimcilik tanımı yıllar içinde değişmiş, tarıma dayalı ekonomilerin hâkim olduğu dönemde tarımsal çıktının ticaretine dayalı tarımsal girişimci vurgusu yapılırken, sanayi devriminden sonra risk alan ve üreten, yenilik yaparak ekonomik kalkınmada rol oynayan kişi girişimci olarak tanımlanmıştır.³

Girişimciliğin tek ve kesin bir tanımı olmamakla birlikte, küresel rekabetin yaşandığı günümüzde yenilik kavramı girişimciliğin tanımında halen önemli bir yere sahiptir. Küresel Girişimcilik Endeksi⁴ tarafından yapılan tanıma göre girişimci, yeni bir işe ve yaratıcılığa atlandır. Girişimci kendine iş kazandırma, yeni bir iş organizasyonu veya zaten var olan işi bireysel olarak ya da takım halinde genişletmeye, yeniden kurmaya çalışan kişidir (GEM, 1999). OECD ise girişimciyi yeni iş imkânlarını şekillendiren ve kaynakları iyi değerlendirme kabiliyetine sahip olan kişi olarak tanımlamaktadır (OECD 1998).

Girişimcilik tanımlarının yanı sıra girişimcilik konusunda geliştirilebilecek strateji ya da eylem alanlarının hedef kitle özelliklerine en uygun şekilde tanımlanabilmesi için operasyonel sınırların da belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında yapılan tanımlar aynı zamanda bu belgenin kavramsal ve operasyonel sınırlarını belirlemek için de kullanılmıştır.

Buna göre;

- Girişimcinin faaliyet gösterdiği işletme; mikro, küçük veya orta ölçekli işletmedir,
- Girişimci tek başına faaliyet gösterebilir veya işletmesinde bir veya daha fazla çalışan istihdam edebilir,
- Girişimci işletmesini Türk Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu, Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu ve ilgili diğer kanunlarda tanımlanan şekil ve türde kurar.
- Potansiyel girişimci kendi işini kurma niyeti/ihtimali olan kişidir.
- Kuruluş aşamasındaki girişimci, yeni bir iş kurma eylemini başlatan kişidir.
- Yeni girişimci, 42 aydan (3,5 yıldan) az bir süre için bir işletmenin sahip-yöneticisi olan kişidir,

² "Girişimciliği ekonomi literatüründe ilk olarak tanıyan Richard Cantillon'dur. Cantillon'a göre girişimci hammaddeyi - genellikle tarım ürünü- işlemek için belirli bir fiyattan alır ve sonucunda belirsiz bir fiyata satar (Filion,1997; 2). Belirsiz fiyat ile belirli fiyat arasında girişimcinin kârı veya zararı olur. Girişimciyi bu faaliyete motive eden de sonucunda elde etmeyi umduğu kârdır (Winata, 2008: 13). Cantillon'a göre, girişimciliğin kökenini öngörü eksikliği ve risk almaya istekli olmak oluşturur. Klasik iktisatta girişimcilik kavramını en geniş çapta ele alan iktisatçı John Baptiste Say'dir (Peneder, 2009; 80). Say, iktisadi gelişmeyi girişimci faaliyetinin sonucu olarak görür. Cantillon gibi girişimciyi kendi sermayesini yatırdığı için risk alıcı olarak ele alır. Say, girişimciyi yenilik ile ilişkilendirir ve girişimciyi değişimin öznesi olarak nitelendirir. Say'ın kendisi de bir girişimcidir ve modern anlamda girişimcinin sınırlarının ne olduğunu açıklayan ilk kişidir (Filion, 1997; 2)." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi • 29 / 2013, Girişimcilik ve Yenilikçilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter, Perihan Hazel Er,

³Schumpeter girişimciyi yenilik yapan, denenmemiş teknolojileri geliştiren, buluş yaparak veya yeni bir ürün için denenmemiş bir üretim tekniği geliştiren ya da var olan bir ürünü yeni yöntemler ile üreterek ya da endüstrileri yeniden düzenleyerek üretim yöntemlerinde reform yapan ya da daha çok devrim yaratan kişi ya da kişiler olarak görür. (Schumpeter 1975:132)

⁴ Küresel Girişimcilik Endeksi (Global Entrepreneurship Monitor – GEM) Küresel Girişimcilik Endeksi (GEM); 1999 yılında ABD Babson Koleji ve İngiltere'de bulunan Londra İşletmecilik Okulu arasında ortak bir proje olarak başlatılmıştır. Bu projenin amacı "neden bazı ülkelerin diğer ülkelerden daha fazla girişimci" olduğunu göstermektir. 19 yıllık süreçte Küresel Girişimcilik Monitörü; bir dizi küresel yayın, ülkesel ve "özel konu" esaslı yıllık raporlar üzerinde en zengin bilgi kaynağı haline gelmiştir. Küresel Girişimcilik Monitörü, ülkeleri belirli kriterler çerçevesinde değerlendirerek girişimcilik faaliyetleri ile ilgili olarak hem ülkesel bazda hem de dünya ülkelerinin karşılaştırmalı girişimcilik raporlarını sunmaktadır. Küresel Girişimcilik Monitörü raporuna 2006 yılında dâhil olan Türkiye, girişimcilik potansiyeli yüksek ülkeler arasında yer almaktadır. (GISEP, s.21)

- Kadın girişimci, tek başına veya en az %30 payla bir işletmenin sahibi olan kadın ve potansiyel kadın girişimcilerdir.
- Yenilik (inovasyon), yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş ürün (mal ya da hizmet), veya sürecin; yeni bir pazarlama yönteminin; ya da iş uygulamalarında, iş yeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni bir organizasyonel yönetimin uygulanmasıdır. Bu çerçevede yenilikçi girişimci ise bu faaliyetleri yerine getirendir.⁵

3. Türkiye Girişimcilik Politika Çerçevesi ve Destek Programları

Türkiye’de girişimcilik politikası uzun yıllar boyunca KOBİ politika ve eylem planları dâhilinde ele alınmıştır. KOBİ’ler ve girişimcilerin farklı desteklere ihtiyaç duyması girişimcilik politikasının KOBİ politikalarından ayrı ele alınması sonucunu beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de girişimciliğin geliştirilmesine yönelik çalışmaları bir çatı altında toplayarak güçlü bir ekosistem dâhilinde stratejiler oluşturulmasını ve uygulamaya geçirilmesini sağlamak amacıyla 2012 yılında Girişimcilik Konseyi kurulmuş ve çalışmaların koordine edilmesi görevi KOSGEB’e verilmiştir. Konseyin en önemli inisiyatiflerinden bir tanesi Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planının hazırlanmasıdır. 2015 – 2018 yıllarını kapsayan Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı (GİSEP) hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur.

Ulusal düzeyde girişimcilik politikası kalkınma planları çerçevesinde yer almaktadır. Onuncu Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları dâhilinde belirlenen özel ihtisas komisyonları arasında Girişimciliğin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu kurulmuştur. Komisyon tarafından hazırlanmış olan raporda girişimcilik politikasına ilişkin şu ifadeler yer verilmiştir; “Girişimcilik politikamız tüm girişimci tiplerini kapsayacak olmakla beraber, yenilikçi ve yeni kurulan işletmelere odaklanmalıdır. Yenilikçi olarak tanımlanamayacak girişimciler de ekonomimiz açısından göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir önem taşımaya rağmen, 2023 hedeflerimize ulaşılması için gereken atılımı yeni ve yenilikçi girişimler yapacaktır. Girişimcilik politikamız, hem bilim, teknoloji, yenilik hem de bölgesel kalkınma politikalarımıza yakınsamalı; ulusal girişimcilik ekosistemimizin yenilikçiliğin ve bölgelerimizin getireceği dinamizmden beslenmesini sağlayacak kurumsal düzenlemelere ve kapasite geliştirme faaliyetlerine öncelik verilmelidir.”⁶

Girişimcilik politikasının birçok politika alanıyla doğrudan ve dolaylı ilişki içinde bulunan yatay bir politika alanı olduğunun altını çizen ÖİK Raporu girişimciliğin gelişmesinde bütüncül bir yönetim yaklaşımının güçlendirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Ekonomik kalkınmada rol oynayan farklı bileşenlerin etkinleştirilmesinde kurum ve kurumlar arasında koordinasyonun önemi vurgulanmış, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kurulan Kalkınma Ajanslarının bu yönde oynayacağı role dikkat çekilmiştir. Raporda şu ifadeler yer verilmiştir; “Girişimcilik politika alanının etkin bir şekilde yönetilebilmesi için merkezi aktörler arasındaki rol paylaşımına ek olarak, ulusal ve bölgesel/yerel aktörler arasındaki etkileşim ve tamamlayıcılığın da önemi artacaktır. Dokuzuncu Kalkınma Planı

⁵ Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında yapılan tanımdan alınmıştır. s.8

⁶ Girişimcilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.18

Döneminde kurulmuş olan Kalkınma Ajansları bu noktada birçok açıdan kilit öneme sahip olacaklardır.”⁷

Girişimciliğin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporunda girişimcilik politika ve stratejilerinin geliştirilmesinde girişimcilik ekosistemini oluşturan tüm unsurlarının gelişmesine dikkat çekilmiştir. Bu unsurlar Küresel Girişimcilik Endeksi çerçevesinde girişimcilik performansının belirleyicileri olarak altı ana eksen altında ele alınmaktadır: (1) Düzenleyici Çerçeve, (2) Pazar Koşulları, (3) Finansa Erişim, (4) Bilgi Birikiminin Oluşumu ve Yayılımı, (5) Girişimcilik Yetenekleri ve (6) Kültür.

Tablo 1: Girişimcilik Ekosisteminin Unsurları

Düzenleyici Çerçeve	Pazar Koşulları	Finansa Erişim
<ul style="list-style-type: none"> • İdari Yük (iş kurma/büyütme), • İcra ve iflas mevzuatı, • Sağlık ve çevre mevzuatı, • Ürün ve iş piyasaları mevzuatı, • Adalet sistemi, Vergi sistemi, • Sosyal güvenlik mevzuatı 	<ul style="list-style-type: none"> • Rekabet mevzuatı, • Dış pazarlara erişim, • İç pazara erişim, • Kamu ihaleleri, • Kamunun rolü, • Pazarın kalitesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Kredi piyasaları, • Özel sermaye, • Girişim sermayesi, • Yatırım melekleri, • Sermaye piyasaları
Bilginin Oluşu ve Yayılımı	Girişimcilik Yetenekleri	Kültür
<ul style="list-style-type: none"> • Ar-Ge yatırımları, • Üniversite-sanayi işbirliği, • Firmalar arası işbirlikleri, • Teknoloji, internet 	<ul style="list-style-type: none"> • Eğitim ve deneyim, Öğrenim, • Girişimcilik altyapısı, • Danışmanlık/egitim hizmetleri, • İşgücü hareketliliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Risk algısı, • Girişimci algısı, • İş sahibi olma istekliliği, • Sosyal sermaye ve güven ilişkileri

Kaynak: OECD,2012 (Girişimciliğin Geliştirilmesi ÖİK Raporu)

2015 -2018 dönemi için hazırlanan Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı'nın genel amacı, “Ülkemizde girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak, güçlü bir ekosistem oluşturmak ve girişimciliği geliştirmek” olarak belirlenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak 6 müdahale alanı ve ilişkili stratejik eylem alanları belirlenmiştir. Girişimcilik ekosisteminin unsurlarını da gözetilen müdahale alanları ve stratejik hedefler;

1. Girişimci dostu düzenleyici çevrenin geliştirilmesi,
2. Yenilikçi girişimciliğin desteklenmesi,
3. Kadın girişimciliği, genç girişimciliği, eko girişimcilik, sosyal girişimcilik ve küresel girişimcilik gibi öncelikli tematik alanlarda ve genel alanlarda sürdürülebilir bir destek sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması,
4. Girişimcilik kültürünün geliştirilmesi,
5. Örgün ve yaygın eğitim düzeyinde girişimcilik eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve girişimcilere yönelik danışmanlık sisteminin geliştirilmesi,
6. Girişimcilerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması şeklindedir.

Belirlenen genel hedef, müdahale alanları ve eylem planları dâhilinde girişimciliğin gelişmesinde etkili olacak unsurlara yönelik adımlar ilgili kurum ve kuruluşların stratejik plan ve programlarında yerini almıştır.

⁷ Girişimciliğin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.65

Onuncu Kalkınma Planı'nda girişimcilik politikasına Girişimcilik ve KOBİ'ler başlığı altında yer verilmiştir. KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılarak ekonomik büyümeye katkılarının yükseltilmesinin temel amaç olarak belirtildiği Kalkınma Planı'nda öncelikle hızlı büyüyen veya büyüme potansiyeline sahip girişimcilerin desteklenmesinin esas olduğuna vurgu yapılmıştır. Kalkınma Planı dâhilinde yer alan girişimcilik politikası kapsamında, örgün ve yaygın eğitim yolu ile girişimcilik kültürünün artırılması, girişimcilik ekosistemine hizmet ve destek sağlayan kurum ve kuruluşların geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılması, kuluçka ve hızlandırıcıların nitelik ve niceliklerinin artırılarak etkinleştirilmesi, özel hedef gruplarına (kadın, genç, engelli vb.) yönelik desteklerin sağlanması, girişimcilerin ve KOBİ'lerin finansmana erişimlerinin kolaylaştırılması gibi girişimcilik ekosisteminin bileşenlerini gözeterek öncelikler yer almaktadır. Onuncu Kalkınma Planı'nda yer alan girişimcilik politikasına yönelik maddeler şu şekildedir;

- Girişimcilik kültürü; eğitimin her kademesinde girişimciliğe yönelik örgün ve yaygın eğitim programları, girişimcilik eğitimlerinin niteliğinin artırılması, girişimci rol modellerinin tanıtılması ve ödüllendirilmesine yönelik uygulamalar yoluyla geliştirilecektir.
- Girişimcilik ekosisteminde hizmet ve destek sağlayan tüm kurum ve kuruluşların kurumsal kapasiteleri ve işbirliği düzeyleri artırılabilecektir. Kamu tüzel kişiliğine sahip meslek kuruluşları, ekonomiye katkıları artırmak ve girişimciliği desteklemek üzere yeniden yapılandırılacaktır.
- Kuluçka, iş geliştirme merkezleri ve hızlandırıcıların nicelik ve nitelikleri artırılarak etkin bir şekilde hizmet vermeleri sağlanacaktır. Bu kapsamda kamu, STK'lar ve özel sektör işbirliğiyle destek modelleri geliştirilecektir.
- Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin sağlanmasında yenilik, verimlilik ve istihdam artışı, büyüme, ortak iş yapma gibi ölçütlerin yanı sıra kadın, genç girişimcilik ve sosyal girişimciliğe de öncelik verilecektir. Uygulamada izleme ve değerlendirme süreçleri iyileştirilecek, etki analizlerinden yararlanılarak desteklerin ekonomiye katkısı ölçülecektir.
- Girişim sermayesi, bireysel katılım sermayesi, kredi garanti fonu, mikro kredi uygulamaları ve sermaye piyasası imkânları geliştirilerek, yeni girişim ve KOBİ'lerin finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır.⁸

3.1. Kadın Girişimciliğinin ve Girişimcilik Kültürünün Yaygınlaştırılması ile İlişkili Programlar

KOSGEB başta olmak üzere girişimcilik ekosisteminin ve girişimciliğin gelişmesine katkıda bulunan kurum ve kuruluşların strateji, program ve destekleri aşağıda özetlenmiştir. Bu kısımda kadın girişimciliğinin desteklenmesi ile ilişki programları hakkında bilgilere yer verilmiştir.

KOSGEB: KOSGEB'in girişimciliğinin geliştirilmesi alanında politika ve stratejilerin belirlenmesinde kurumlar arası koordinasyon rolüne ek olarak, girişimcilik destek programlarının hayata geçirilmesinde de öncü kuruluş olduğu görülmektedir. KOSGEB tarafından girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik programlar 2010 yılına kadar KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında girişimcilik yeteneklerinin ve kültürünün geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar şeklinde hayata geçirilmiş ve yeni işletmelerin kurulması yönünde olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

⁸ Onuncu Kalkınma Planı, Girişimcilik ve KOBİ'ler, s.92, 93

2010 yılında KOSGEB destek mekanizmaları yeniden yapılandırılmıştır ve söz konusu yapılandırma sonucunda Girişimcilik Destek Programı geliştirilmiştir. Amacı, ekonomik kalkınma ve istihdam sorunlarının çözümünün temel faktörü olan girişimciliğin desteklenmesi, yaygınlaştırılması ve başarılı işletmelerin kurulmasını sağlamak olan program dört bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler; i) Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi, ii) Yeni Girişimci Desteği, iii) İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) Desteği ve iv) İş Planı Ödülü'dür.⁹ Destek programının bileşenleri aşağıda özetlenmektedir.¹⁰

- i. **Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri**, girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak ve girişimcilerin bir iş planına dayalı olarak kuracakları işletmelerin başarı düzeylerini artırmak amacıyla düzenlenir. Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerinin hedef kitleleri kendi işini kurmak isteyen gerçek kişiler olup, eğitimler genel katılıma açık olarak düzenlenebileceği gibi, genç girişimci, kadın girişimci ve yükseköğretim kurumları öğrencileri gibi belirli bir hedef kitle grubuna yönelik olarak da yapılabilir. Eğitimler KOSGEB ve KOSGEB Birimleri, ulusal ve uluslararası projeler kapsamında KOSGEB tarafından, KOSGEB tarafından onaylanan kurum ve kuruluşlar tarafından, yükseköğretim veya ortaöğretim kurumları tarafından örgün eğitim kapsamında verilen ve KOSGEB tarafından onaylanan girişimcilik dersleri şeklindedir.
- ii. **Yeni Girişimci Desteği**, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi tamamlayan ve işletmesini kuran girişimciler tarafından kullanılabilir. Girişimcilerin kurmuş oldukları işletmelerdeki kurucu ortak olarak paylarının en az yüzde otuz olması gerekmektedir. İŞGEM'de yer alan işletmeler eğitime veya programa katılma şartı aranmaksızın bu destekten yararlanabilir. Kadın girişimcilere ödenen desteklerde kadın girişimcinin bulunduğu bölgeye göre destek oranına %20 ilave edilmektedir.¹¹
- iii. **İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM)**, bünyesinde barındırdığı işletmelere işletme geliştirme koçluğu, destek ağlarına ulaşım, finans kaynaklarına erişim imkânı, uygun koşullarda iş yeri mekânı, ortak ofis ekipmanı, ofis hizmetleri gibi hizmetler sunarak işletmelerin en kırılgan oldukları ilk yıllarını sağlıklı bir şekilde aşmalarını ve büyümelerini sağlamak amacıyla kurulan ve işletilen merkezlerdir. Başvuru; belediyeler, yükseköğretim kurumları, özel idareler, meslek kuruluşları, inkübatörler tarafından münferiden veya birlikte yapılabilir. Türkiye genelinde 2017 yılı sonu itibarıyla 16 İŞGEM faaliyet göstermekte olup bunlardan 2 tanesi öncelikli olarak kadın girişimcilere yöneliktir.¹²
- iv. **İş Planı Ödülü**: Yükseköğretim kurumlarınca örgün eğitim sistemi içinde girişimciliğin ayrı bir ders olarak verilmesi halinde, bu dersi alan öğrenciler arasında KOSGEB ve ilgili yükseköğretim kurumu işbirliği ile düzenlenen ödüllü yarışmalar sonucunda verilir. Hazırladıkları iş planları ilk üç dereceye girmiş olan öğrencilerden işletmesini kurmuş olmaları kaydı ile en başarılı iş planı sahibine mevzuatta belirlenen para ödülü verilir.

Milli Eğitim Bakanlığı Örgün ve Yaygın Girişimcilik Eğitimi: Girişimciliğin desteklenmesi Milli Eğitim Bakanlığının örgün ve yaygın eğitim programları kapsamına alınmıştır. Girişimci bireylerin yetiştirilmesinde ve temel girişimcilik yetkinliklerinin kazandırılmasında eğitimin rolü kritik öneme sahiptir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından girişimciliğin desteklenmesine yönelik örgün ve yaygın eğitim

⁹ KOSGEB Girişimcilik Destek Programı, Mevzuat <http://www.kosgeb.gov.tr>

¹⁰ Bu bölümün hazırlanmasında KOSGEB Girişimcilik Destek Programı Amaç, Kapsam ve Tanımlar Belgesinden yararlanılmıştır. Mevzuatın yayınlandığı www.kosgeb.gov.tr adresine 05.09.2018 tarihinde, saat 16:32'de erişim sağlanmıştır.

¹¹ KOSGEB Yeni Girişimci Desteği Başvuru ve Uygulama Kılavuzu, s.13

¹² KOSGEB 2017 Yılı Faaliyet Raporu, s.56

hedefleri arasında gençlerin özgüvenli, yaratıcı, risk ve inisiyatif alabilen, girişimci kafa yapısına sahip bireyler olması, diğer bir ifade ile bu bireylerin girişimcilik temel yetkinliğine sahip olması, girişimci bireylerin işverenler tarafından tercih edilebilirliğinin sağlanması, yenilikçi yeni işletmelerin kurulması, girişimcilerin toplumdaki ve ekonomideki rolünün artması yer almaktadır. Söz konusu hedeflere ulaşılmasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından adımlar atılmaktadır. Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018) ve Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planında (2010-2014) ilk ve orta öğretim okullarının bireysel stratejik planlarına alınmıştır.¹³

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi Eylem Planı: 2017 yılında yayınlanan Kooperatifçilik Eylem Planına göre, kadınların girişimcilik kabiliyetlerinin arttırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Bunun için GTB (S), GTHB, OSİB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, MEB, Kalkınma Bakanlığı, AB Bakanlığı, KOSGEB, İŞKUR, ilgili STK'lar ile çalışmalar yürütüleceği ve kadın girişimciler tarafından en az 20 adet kooperatif kurulması hedeflenmiştir.¹⁴

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Güçlendirilmesi Strateji Belgesi 2023: Belgede kadın girişimciliğinin desteklenmesine ilişkin olarak şu bilgilere yer verilmektedir: “ASPB KSGM tarafından yürütülen Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi (2012-2017) kapsamında kadın girişimciliğine yönelik gerçekleştirilen araştırmalara göre kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunların başında finansal kaynak bulmakta yaşanan güçlükler ile sermaye yetersizliği gelmektedir. Buna ilaveten kadınlar, kredi kullanmak için izlenmesi gereken bürokratik süreçlerin karmaşıklığı, iş deneyimi eksikliği, koçluk ve danışmanlık konusunda eksiklik, pazara erişimde yaşanan sıkıntılar, teşvik mekanizmalarına erişememe gibi sorunlarla da karşılaşmaktadırlar. Ayrıca kadın işverenler, yüksek katma değerli sektörlerde nispeten daha az temsil edilmektedir. Kadın işverenlerin payı, en yüksek toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) payına sahip olan sektörlerde düşük düzeydedir.

Kadın girişimciliği, küreselleşme sonucu artan rekabet ortamında, yaratacağı yeni ekonomik fırsatlar nedeniyle büyümenin önemli bir bileşeni olarak kabul görmektedir. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmak için ekonomik değer yaratan kadın girişimci sayısını arttırmak, var olan kadın girişimcileri güçlendirmek ve dünya ile bütünleştirmek amacıyla kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarınca gerçekleştirilecek çalışmalar oldukça önemlidir.

Belgede yer alan hedefler ve stratejik eylem alanları kapsamında, “Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını yaygınlaştırarak kadınların ekonomik konumlarının güçlenmesinin sağlanması” başlıklı strateji belirlenmiştir. Söz konusu strateji kapsamında belirlenen faaliyetler:

- Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde başta kuluçka merkezleri olmak üzere kadın girişimciler özelinde çalışmalar yapılacaktır.
- Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında verilen desteklerde kadınlara öncelik verilmesi sağlanacaktır.
- Kadın girişimcilerin e-ticarette güçlenmelerini sağlamaya yönelik eğitim programları ve seminerler düzenlenecektir,

¹³ Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı, s.29

¹⁴ Kaynak: Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi Eylem Planı 2012-2016 s.58

- Kadın girişimcilere iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmeti verecek etkin bir sistem kurulması sağlanacaktır,
- Kadınlar arasında girişimcilik kültürünün geliştirilmesi amacıyla bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.
- Kadın girişimcilerin devlet tarafından verilen desteklere ulaşmasını kolaylaştıracak bir sistem oluşturulacaktır.
- Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kadın girişimciliğini destekleyen programlara ve projelere öncelik vermesi sağlanacaktır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kadın girişimcilerin desteklenmesine yönelik olarak girişimcilik eğitimleri ve kadın girişimcilerin desteklenmesine yönelik kredi desteği verilmiştir.

3.2. Kuluçka Merkezleri, Hızlandırıcılar ve Destek Ağları

Kuluçka merkezleri girişimlerin özellikle başlangıç aşamasında karşılaşılabilecekleri zorlukları aşmalarına, ihtiyaç duyabilecekleri fiziksel ortam, bilgi, yatırımcılara ulaşma, pazarlama, ürün geliştirme gibi alanlarda eğitim ve danışmanlık imkânlarına ulaşabilecekleri merkezler olarak tanımlanabilir. Kuluçka merkezleri girişimlerin ilk yıllarında hayatta kalabilmelerini gerek fiziksel ortam, ekipman, araç ve gereçler gerekse çeşitli eğitim, danışmanlık ve mentörlük hizmetleri ile sağlayan mekanizmalardır.

Türkiye’de kuluçka merkezleri Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde kurulmaktadır. Teknoloji geliştirme Bölgelerinin Uygulama Yönetmeliğinde kuluçka merkezleri; *“özellikle genç ve yeni işletmeleri geliştirmek amacıyla; girişimci firmalara ofis hizmetleri, ekipman desteği, yönetim desteği, mali kaynaklara erişim, kritik iş ve teknik destek hizmetlerinin bir çatı altında tek elden sağlandığı yapılar”* olarak tanımlanmaktadır.

İŞGEM: KOSGEB tarafından başarılı işletmeler oluşturulması sürecine kapsamlı destek sağlayarak, bu süreci hızlandırma ve sistematikleştirme amacıyla desteklenen bir diğer örgütlenme biçimi kısaca İŞGEM olarak adlandırılan işletme kuluçkalarıdır. Bağımsız tüzel kişilik olarak girişimcilik konusunda sorumluluk üstlenmiş kurum/kuruluşlar tarafından kurulan ve şirket statüsünde faaliyet gösteren İŞGEM’ler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlarla çalışarak elde edilen deneyimlerin sonucunda uluslararası temel kriterler gözetilerek ülke koşullarımıza uygun bir model çerçevesinde kurulmakta ve işletilmektedir.

Hızlandırıcılar ise girişimcilere büyüme aşamasında eğitim, finans, danışmanlık ve mentörlük sağlayarak kısa sürede büyümelerini sağlayan girişimci programları olarak tanımlanabilir. Türkiye’de girişimcileri destekleyen başarılı girişimci programları bulunmaktadır. Söz konusu hızlandırıcılar arasında İTÜ Arı Teknokent Çekirdek Hızlandırma Programı, ODTÜ Atom, Sabancı Üniversitesi Inovent, TOBB ETU-Garaj sayılabilir.

3.3. Kadın Girişimciliği Destek Ağları

TOBB Kadın Girişimciler Kurulu KGK

Kadın Girişimciler Kurulu, TOBB bünyesinde kadın girişimcilik konusunda genel politikalar geliştiren ve görüş oluşturulmasına katkıda bulunan bir istişare kuruluğudur. Kurul aynı zamanda kadın girişimcilere eğitim, kapasite geliştirme desteği ile girişimci fikirlerini hayata geçirmelerinde destek sağlamak üzere kurulmuştur. Ülkemizdeki kadın girişimci potansiyelinin nicelik ve nitelik bakımından geliştirilmesi ve daha donanımlı hale getirilmesi amacıyla politika belirlemek ve girişimcilik kültürünün kadınlar arasında gelişmesine öncülük etmenin yanı sıra; kadınlara kişisel gelişim yollarını öğretmekle kariyer geliştirme fırsatları sunmak gibi görevleri olan TOBB KGK;

- Girişimci ruhlu kişilere, bu özelliklerini daha etkili ve verimli kullanabilmelerini sağlayacak ve iş kurmayı düşünenlere kuruluş ve devamında işi sürdürme süreçlerinde ihtiyaçları olacak temel bilgileri vermek ve yol göstermek amacıyla seminer, panel ve bunun gibi eğitim etkinliklerinde bulunmak,
- Kadın girişimcilerin deneyimli girişimciler yanında staj yapmalarını sağlamak,
- Yurt dışında, özellikle AB ülkelerinde yabancı girişimciler yanında kısa süreli staj imkânları yaratmak,
- Koçluk sistemi geliştirerek yeni iş kuran girişimcilere deneyimli girişimciler tarafından belli sürelerde destek sağlamak,
- TOBB ve illerdeki odaların öncülüğünde çeşitli illerde “**Kadın Girişimci Eğitim ve Danışma Merkezleri**” açmak ve bu merkezlerde özellikle AB ve diğer uluslararası kadın girişimci kaynakları konusunda araştırmalar, risk sermayesi, Euroawards gibi konularda danışmanlık yapmak,
- Kadın girişimcilik konusunda detaylı bilgileri ve olanakları güncel olarak sunan bir “Kadın Girişimciler Web Portalı” hazırlamak gibi çalışmalar yürütmektedir.

TOBB Kadın Girişimciler Kurulu ile koordineli olarak faaliyet gösteren TOBB İl Kadın Girişimci Kurulları Türkiye'nin 81 ilinde kurulmuştur.¹⁵

KAGİDER: Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), girişimcilik yoluyla kadının güçlenmesini hedefleyen bir sivil toplum kuruluşudur. Kadının sadece ekonomik olarak değil politik ve sosyal olarak da güçlenmesini hedefler. KAGİDER kadın girişimciliğini, kadınların eşitsiz ve dışlanan toplumsal konumlarının değişmesi ve bu sayede ekonomik güçlenme ile kadın güçlenmesini sağlayacağı için destekler. Kadın girişimcilerin sağlayacağı faydalar, kadınların güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına katkı verecektir.

Kuruluşundan bu yana yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kamu, özel sektör ve sivil topluma mensup pek çok paydaşla, bu amaca yönelik proje ve çalışmalar geliştirmekte ve yürütmektedir. Yaklaşık 300 üyesi bulunan KAGİDER, vizyonu ve misyonu doğrultusunda, kadın girişimcilerin güçlenmesi için eğitim, rehberlik ve mentorluk desteği vermekte, kadının ekonomik konumunun güçlenmesi ve kadın-erkek fırsat eşitliği konusunda savunu çalışmaları yapmaktadır.¹⁶

¹⁵ www.tobb.org.tr

¹⁶ www.kagider.org

Kadın Girişimciliği Portalı: Türkiye'deki kadın girişimcileri, onların oluşturdukları dernekleri ve girişimciliğe ilişkin bilgi, destek ve faaliyetleri bir çatı altında toplamak amacıyla Kadın Girişimciliği Web Portalı oluşturulmasına yönelik çalışmalar KAGİDER tarafından yürütülmektedir. Kadın Girişimciliği Portalı, Türkiye'nin farklı yerlerinde birbirinden habersiz ama birbirleri için hem tedarikçi hem de müşteri olabilecek iş sahibi/girişimci kadınları bir araya getirerek onlar arasında bir işbirliği ağı oluşturmayı, kadınların ekonomik hayatta seslerini duyurmalarını ve birbirlerini duymalarını sağlayacak ortamı dijital olarak sağlamayı hedeflemektedir.

Kadın Girişimciliği (Women Entrepreneurship)

Avrupa'da nüfusun %52'si kadın olmasına rağmen; kendi işletmesinde çalışanların %34,4'ü ve start-up girişimcilerin %30'u kadındır. Bu nedenle, kadın girişimciliğin geliştirilmesi gereken bir konudur. COSME Programı, Kadınları Cesaretlendirmek ve kendi işletmelerini kurarak hem aile ekonomilerine, hem de ülke ekonomilerine katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla kadın girişimcilere özel önem atfetmektedir. Bu amaçla kadın girişimcilere yönelik iki ağ geliştirilmektedir:

- **WES Network'ü:** 31 ülkeden (AB-28, İzlanda, Norveç ve Türkiye) ulusal kurum ve kuruluş temsilcilerinin yer aldığı bir politika ağıdır. Ulusal ve bölgesel düzeyde kadın girişimcilerin desteklenmesi ve teşvik edilmesinden sorumludur.
- **Kadın Girişimciler için Mentörler Ağı:** Kadın girişimcilere işlerini kurma, büyütme ve yönetim aşamalarında erken safhalarda (işletmenin iki ve dördüncü yılları arasında) destek ve yönlendirme hizmeti sunmaktadır. Türkiye de bu ağda yer almaktadır.¹⁷

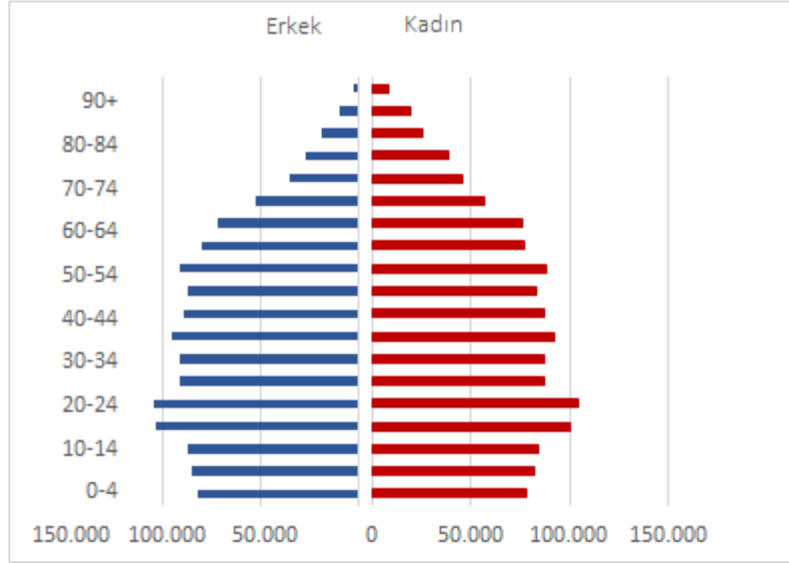
¹⁷ www.kosgeb.gov.tr

4. Türkiye ve TR90 Bölgesinde Demografik Göstergelerde Kadın ve Kadın Girişimcilik

4.1. Nüfus

2017 yılı itibarıyla Türkiye nüfusu 80,8 milyon kişidir. Nüfusun % 49,8'i kadın, % 50,2'si erkektir. TR90 Bölgesinde ise toplam nüfus 2.6 milyon kişi ile Türkiye nüfusunun %3,2'sini temsil etmektedir.

Grafik 1: TR90 Bölgesi Nüfus Piramidi, 2017

TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

TR90 Bölgesinde 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma yaşındaki nüfusun bölge nüfusuna oranı %75,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde ise 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma yaşındaki nüfusun ülke nüfusuna oranı 2017 yılında %54,8 olarak gerçekleşmiştir. TR90 Bölgesine çalışma yaşında bulunan kadın nüfusun bölgeye oranı ise %37,1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Türkiye ve TR90 Bölgesinde Cinsiyete Göre Nüfus

TR90 (Bin)	15 Yaş Altı	Yüzde	15-64 Yaş	Yüzde	65 Yaş Üstü	Yüzde
Erkek	107,2	%4,1	996	% 38,3	145,5	%5,6
Kadın	162,4	%6,2	965,3	% 37,1	194	%7,5
TR (Milyon)	15 Yaş Altı	Yüzde	15-64 Yaş	Yüzde	65 Yaş Üstü	Yüzde
Erkek	9,7	%12,0	27,7	% 34,3	3	%3,7
Kadın	9,2	%11,4	27,1	% 33,5	3,8	%4,7

2017 yılında çocuk yaş olarak tanımlanan 0-14 yaş grubundaki nüfusun TR90 Bölgesine oranı %10,3 olmuştur, 65 yaş üstü nüfus ise 13,1 olarak gerçekleşmiştir.

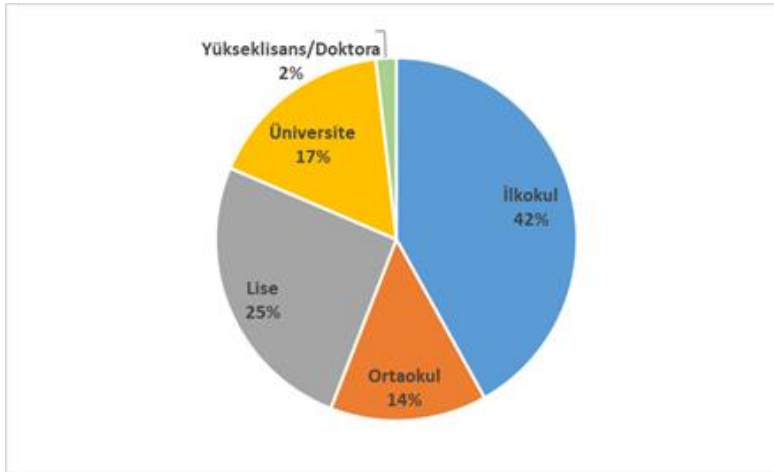

4.2. Eğitim

Türkiye ve Doğu Karadeniz Bölgesinde eğitim durumu incelenmiştir. TÜİK verilerine göre 2017 yılında Türkiye’de ilköğretim okulu mezunu kişi sayısı 23 milyon kişi ile Türkiye nüfusunun %28,4’ünü temsil etmektedir. TR90 Bölgesi illerinde ilköğretim okulundan mezun kişi sayısı 738 bin kişi ile bölge nüfusunun %28,3’ünü oluşturmaktadır. Türkiye’de ortaokul ve dengi mezun erkek ve kadın sayısı 7,7 milyon ile Türkiye nüfusunun % 9,5’ini oluşturmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinde ise ortaokul veya dengi bir okuldaki mezun olan kişi sayısı 265 bin kişi ile 2017 yılında bölge nüfusunun %10’unu oluşturmaktadır.

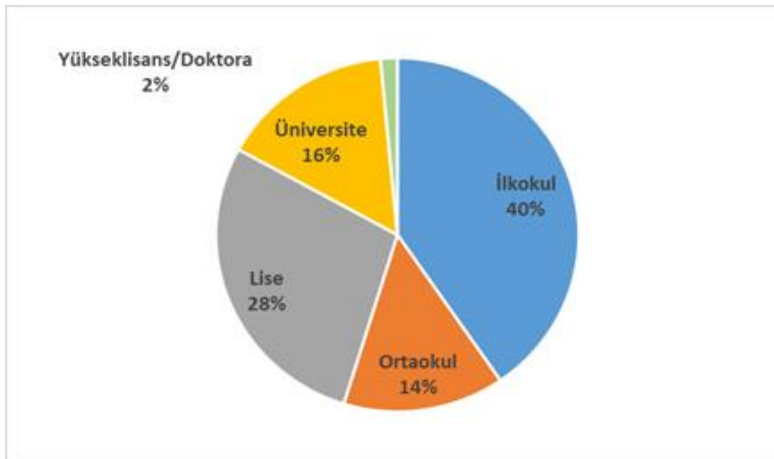
Türkiye’de lise veya dengi mezun kişi sayısı ise 14 milyon ile Türkiye nüfusunun %17,3’ünü oluşturmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinde ise lise mezunu kişi sayısı 511 bin kişi ile bölge nüfusunun %19,6’sını oluşturmaktadır. Türkiye’de 9,2 milyon kişi üniversite mezunudur ve bu rakam Türkiye nüfusunun %11,3’ünü oluşturmaktadır. TR90 Bölgesinde ise üniversite mezunu kişiler 288,4 bin kişi ile bölge nüfusunun %11’ini oluşturmaktadır. Yüksek lisans ve doktora mezunu kişi sayısı Türkiye’de 1 milyon kişidir. Bölgede ise 27,3 bin kişi ile bölge nüfusuna oranı %0,1’dir.

Grafik 2: Türkiye, Eğitimli Nüfusun Dağılımı

Eğitim verileri kendi içinde değerlendirildiğinde Türkiye’de eğitim gören toplam nüfusun %42’sinin ilköğretim mezunu, %25’inin lise, %14’ünün ortaokul, %17’sinin üniversite ve %1’inin yüksek lisans ve doktora mezunu olduğu görülmüştür.

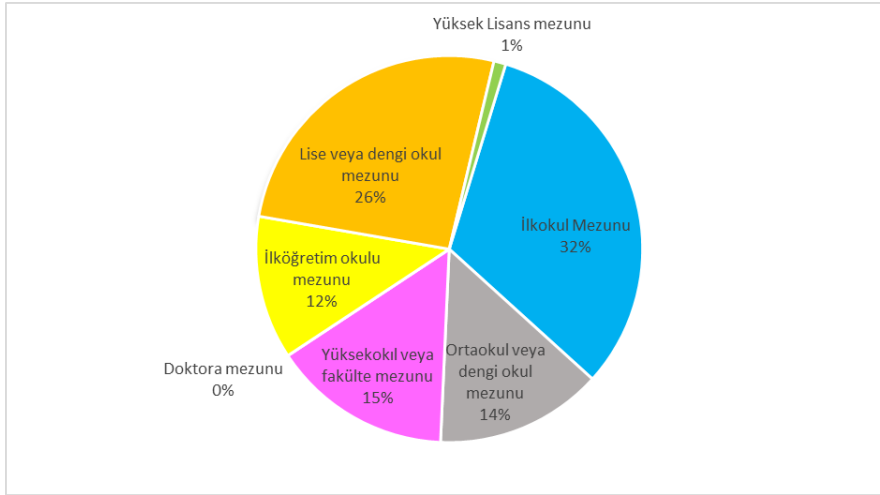
Grafik 3: TR90 Bölgesinde Eğitimli Nüfusun Dağılımı

TR90 Bölgesinde ise eğitimli nüfusun % 40’ı ilköğretim mezunu, %14’ü ortaokul mezunu, %28’i lise mezunu, %16’sı üniversite mezunu ve % 2’si yüksek lisans ve doktora mezunudur.

Kaynak: Grafikler TÜİK eğitim istatistiklerinden derlenerek hazırlanmıştır. Veriler 2017 yılına aittir.

Grafik 4: TR90 Bölgesinde Kadınların Eğitim Durumu, 2017 TÜİK, Yüzde

Grafikten TR90 Bölgesinde kadınların %44 oranında ilköğretim ve ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Kadınların %14'ü ortaokul ve dengi okul mezunu, %26'sı lise ve dengi okul mezunu, %15'i ise yüksekokul veya fakülte mezunudur. Kadınların %1'i yüksek lisans yapmıştır. Kadınların eğitimlerine göre TR90 bölgesinde ilköğretim ve ortaokul toplamı %58'dir.

4.3. İşgücü Göstergeleri

Bölgede işgücüne katılma oranı ise %54,1 seviyesindedir. Bölgede erkeklerin iş gücüne katılma oranı %73,1 olarak gerçekleşmiştir, kadınların işgücüne katılma oranı ise %47,9'dur. Türkiye geneli ile kıyaslandığında TR90 Bölgesinde işsizlik oranı düşüktür; Türkiye'de işsizlik oranı 2017 yılında %10,9 iken TR90 Bölgesinde bu oran %3,6 olmuştur.

Girişimciliğin gelişmesinde rol oynayan faktörler arasında bölgelerin ekonomik yapısı ve işgücü piyasası yer almaktadır. Türkiye ve TR90 Bölgesinde istihdam edilenlerin 2014 -2017 yılları arasında iktisadi faaliyet kolları incelenmiştir.

Tablo 3: İstihdam edilenlerin yıllara göre iktisadi faaliyet kolları (Düzey 2) – Bin Kişi

Yıllar	Toplam	Tarım	Sanayi (*)	Hizmet	(%)		
					Tarım	Sanayi (*)	Hizmet
2014 Türkiye	25 933	5 470	7 227	13 235	21,1	27,9	51,0
2014 Yılı TR90 Bölgesi	979	437	171	370	44,7	17,5	37,8
2015 Türkiye	26 621	5 483	7 246	13 891	20,6	27,2	52,2
2015 yılı TR90 Bölgesi	1 018	446	173	399	43,8	17,0	39,2
2016 Yılı Türkiye	27 205	5 305	7 283	14 617	19,5	26,8	53,7
2016 Yılı TR90 Bölgesi	1 040	439	162	439	42,2	15,5	42,2
2017 Yılı Türkiye	28 189	5 464	7 478	15 246	19,4	26,5	54,1
2017 Yılı TR90 Bölgesi	1 072	463	162	447	43,2	15,1	41,7

TÜİK İşgücü İstatistikleri, * İnşaat Sektörü Sanayi Sektörünün içinde değerlendirilmiştir.

Buna göre 2014 yılı ile kıyaslandığında 2017 yılında Türkiye'de istihdam edilenlerin toplamı %8,6 oranında artarak 28 milyon kişi olmuştur. TR90 Bölgesinde ise 2014 yılında istihdamda yer alan 979 bin kişi %9,4 oranında artarak 2017 yılında 1 milyon kişiye ulaşmıştır. 2017 yılı itibarı ile bölgede istihdam edilenlerin %43,2'si tarım, %41,7'si hizmet, %15,1'i sanayi sektöründedir. Bölgede tarım ve hizmetler

sektörü mevcut iş gücü piyasasının ana iktisadi faaliyet kollarıdır ve söz konusu yapıda yıllar bazında büyük bir değişim gözlenmemektedir.

İstihdam edilenlerin tarım ve tarım dışı sektörler bazında işteki durumları incelendiğinde TR90 bölgesinde işveren ve kendi hesabına çalışanların yoğunluğuna ilişkin rakamlar bölgede girişimciliğin gelişmesi yönünde bölgesel ekonomik yapı hakkında genel bir görünüm sunmaktadır.

Tablo 4: Türkiye ve TR90 Bölgesinde İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İşteki Durumu (Bin Kişi)

Yıllar	Toplam				Tarım			Tarım dışı				
	Toplam	Ücretli,	İşveren	Ücretsiz	Toplam	Ücretli,	İşveren	Ücretsiz	Toplam	Ücretli,	İşveren	Ücretsiz
		maaşlı ve	ve kendi	aile		maaşlı ve	ve kendi	aile		maaşlı ve	ve kendi	aile
		Yevmiyeli	hesabına	işçisi		Yevmiyeli	hesabına	işçisi		Yevmiyeli	hesabına	işçisi
2014 Yılı Türkiye	25 933	17 125	5 652	3 155	5 470	546	2 256	2 668	20 462	16 579	3 396	487
2014 Yılı TR90 Bölgesi	979	443	355	180	437	10	257	170	541	433	98	10
2015 Yılı Türkiye	26 621	17 827	5 643	3 150	5 483	599	2 257	2 627	21 137	17 228	3 386	523
2015 Yılı TR90 Bölgesi	1 018	488	348	182	446	11	260	175	572	477	89	7
2016 Yılı Türkiye	27 205	18 377	5 775	3 053	5 305	548	2 243	2 514	21 901	17 830	3 532	539
2016 Yılı TR90 Bölgesi	1 040	488	374	179	439	8	262	170	601	480	112	9
2017 Yılı Türkiye	28 189	18 960	6 094	3 134	5 464	570	2 324	2 571	22 724	18 391	3 771	563
2017 Yılı TR90 Bölgesi	1 072	495	383	193	463	9	271	183	608	487	112	10

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri

TÜİK verilerine göre 2017 yılında TR90 Bölgesinde istihdam edilenler toplamının %46,1'i ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışmakta, %35,7'si ise işveren ya da kendi hesabına çalışmaktadır, istihdam edilenlerin %18'i ise ücretsiz aile işçisidir. Bölgede işveren ya da kendi hesabına çalışan kişilerin ise yine 2017 yılı itibarı ile %70'inin tarım sektöründe faaliyet gösterdiği, %30'unun ise tarım dışı sektörlerde işveren ya da kendi hesabına çalışan kişiler olduğu görülmektedir. Bölgede istihdama katılanların toplamı içinde tarım dışı sektörlerde kendi hesabına çalışanlar % 10,4 oranındadır.

Tablo 5: TR90 Bölgesinde 2017 Yılında İşveren ve Kendi Hesabına Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı – Bin Kişi

	Toplam	Tarım	Tarım Dışı
TR90 Bölgesi İşveren ve Kendi Hesabına Çalışanlar	383	271	112
İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Erkek	287	183	104
İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Kadın	96	88	8

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri Kullanılarak Oluşturulmuştur.

2017 yılında bölgede kendi hesabına çalışanların %75'inin erkek, %25'inin kadın olduğu görülmektedir. Kendi hesabına çalışan erkeklerin %63,7'si tarım sektöründe faaliyet gösterirken, bölgede kendi hesabına çalışan kadınların %91,6'sının tarım sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu veriler ışığında TR90 Bölgesinde tarım dışı alanlarda kendi hesabına çalışan kadınlar, bölgede toplam istihdamın %0.8'ini oluşturmaktadır.

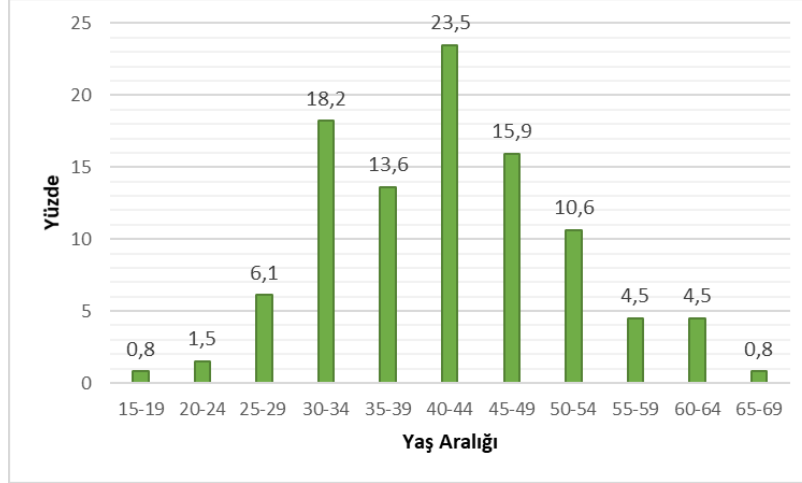
4.4. Girişim Verileri

Bölgede kurulan ve kapanan şirketlere yönelik istatistiksel veriler 2017 yılı TOBB istatistiklerinden alınmıştır. 2017 yılında TR90 Bölgesinde gerçek ve tüzel kişi olmak üzere toplam 1.657 yeni işletme kurulmuş, 449 işletme kapanmıştır. Yeni kurulan işletmelerin %61,6'sı şirket, %38,4'ü gerçek kişi niteliğindedir.

5. TR90 Bölgesinde Kadın Girişimciliği Saha Çalışması Bulguları

5.1. Demografik Özellikler

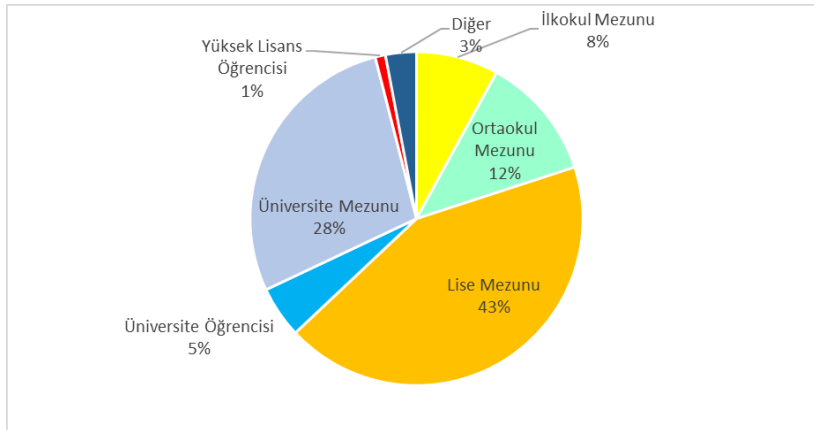
Grafik 5: Kadın Girişimcilerin Yaş Dağılımı

Saha araştırmasında görüşülen kadın girişimcilerin %40'ı kırk yaşının altında, %60'i ise kırk yaşın üzerindedir. Kadın girişimciler arasında 40-44 yaş aralığında olan kişiler %23,5 oranındadır, bu rakamı %18,2 oranı ile 30-34 yaş aralığında bulunan kadın girişimciler takip etmektedir. 15-29 yaş arasında bulunan kadın genç girişimcilerin oranı ise % 8,4'dür.

Kadın girişimcilerin % 77'3'ü evli, %22,7'si bekârdır. Evli olan kadın girişimcilerin %83,3'ü çocuk sahibidir. Kadın girişimcilerin % 80'i yaşadıkları ilde doğmuş ve işlerini kurmuştur. Başka şehirlerden gelerek buldukları ilde iş kuran kadın girişimciler ise % 52 oranında evlilik nedeni ile, %22 oranında eşinin işi, %4'ü ise okul nedeni ile doğdukları ilden ayrılarak, iş kurdukları şehirde yaşamaya başlamıştır.

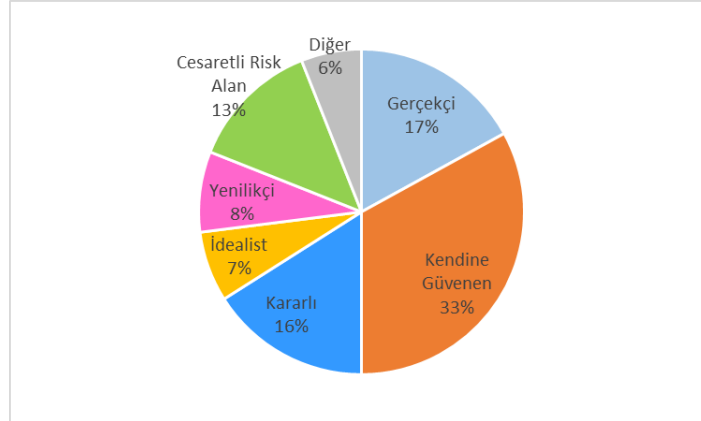
Grafik 6: Kadın Girişimcilerin Eğitim Durumu

Kadın girişimcilerin % 28'i üniversite mezunu, %43'ü lise mezunu, %12'si ortaokul mezunu, %8'i ilkokul mezunudur.

5.2. Girişimcilik Özellikleri

Grafik 7: Kadın Girişimcilerin Girişimcilik Tanımı

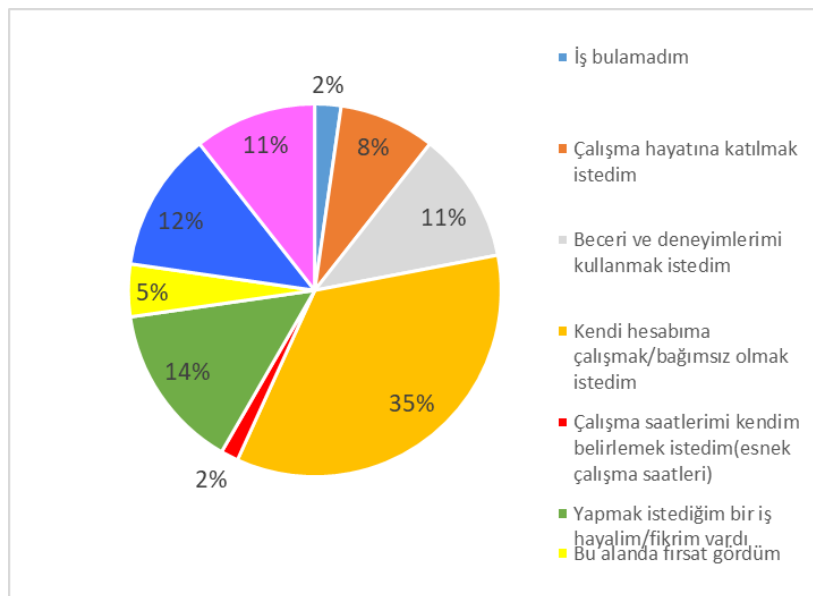

Kadın girişimcilerden kendilerinden yola çıkarak girişimciyi tanımlamaları istenmiştir. Verilen yanıtlar arasında kendine güven %33, gerçekçi olmak %17, cesaretli olmak %13, kararlı olmak %16, yenilikçi olmak %8 oranlarında tekrarlanmıştır.

Kadın girişimciler tarafından yapılan tanımlardan bazıları şöyledir:

- ✓ “Kadın girişimci girişken, gözü pek olmalıdır. Özgüven sahibi olmalıdır.”
- ✓ “İdealleri olan her kadın girişimcidir. Kadın girişimcinin hedefleri olmalı planlı davranmalı.”
- ✓ “Erkeklerin hükümdar olduğu bir sistemde sınırları aşan, bende buradayım diyen, eşit olduğunu bilen kişi. Baskın olmalı ve ayakları yere sağlam basmalıdır.”
- ✓ “Girişken olmalı, kendini bir erkekten farklı görmemeli. Her yere gidebilmeli.”
- ✓ “Kadın ekonomik anlamda evine yardımcı olabilmeli.”
- ✓ “Bana çalışmak güven veriyor. Daha mutlu özgüvenli oluyorum.”
- ✓ “Girişimci olunmaz, doğulur. İçinde olmayan her şeyi uygunken bile yapamaz.”
- ✓ “Kendi bireysel varlığını ekonomik ve sosyolojik olarak topluma katkı sağlar hale getirmek.”

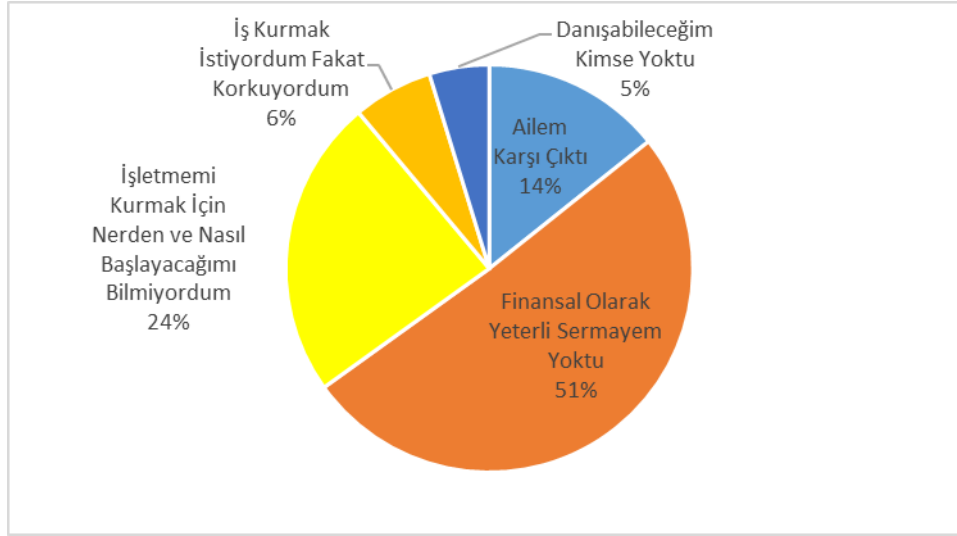
Grafik 8: Kadın Girişimcilerin İş Kurma Nedenleri

Kadın girişimcilerin iş kurma nedenlerinin başında %35 oranla kendi hesabına çalışmak ve bağımsız olmak isteği yer almaktadır, bunu %14 oranla gerçekleştirmek istenen bir iş hayalinin ya da iş fikrinin olması takip etmektedir. Kadınların ekonomik güç kazanmak için iş kurmaları %12 oranla üçüncü sebep olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer nedenler arasında iş bulamamış olmak, çalışma hayatına katılmak istemek, iş kolunda fırsat görmek bulunmaktadır.

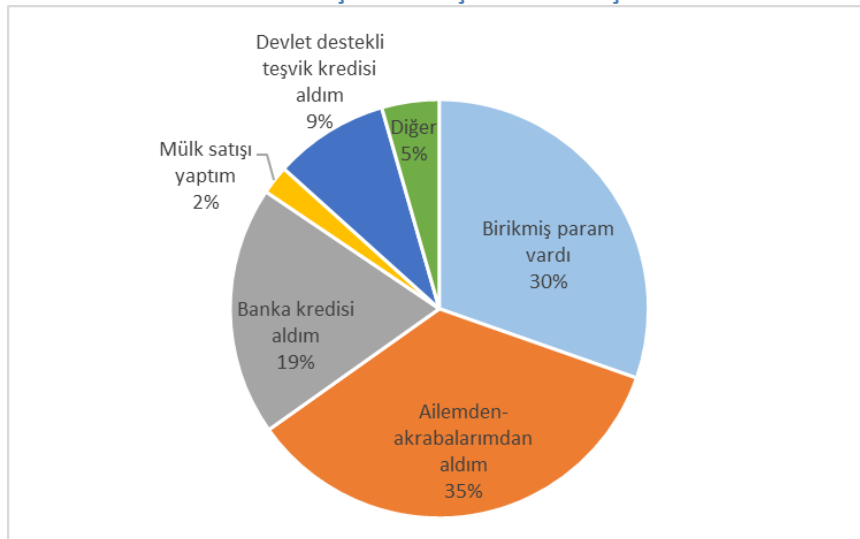
Kadın girişimcilerin iş kurma süreçlerinde aileleri ve yakın çevreleri tarafından desteklenip desteklenmediği araştırılmıştır. Buna göre kadın girişimcilerin %77'si aileleri tarafından maddi ve manevi olarak desteklendiklerini belirtirken, ailesi ve yakın çevresi tarafından destek görmediğini belirten kadın girişimcilerin oranı %23'dür.

Grafik 9: İş Kurma Süreçlerinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunlar

Kadın girişimcilerin %51'i iş kurma sürecinde iş kurmak için sermaye problemi yaşadığını belirtmiştir. Bir girişimci iş kurma sürecindeki durumunu şu sözlerle ifade etmiştir. "Kolumda iki bilezik vardı, para bulamadım bileziklerimi sattım buraya sermaye yaptım." İş kurma sürecinde karşılaşılan sorunlar arasında %24 oranında iş kurmak istiyordum fakat nereden başlayacağımı bilmiyordum, %14 oranında ise ailem karşı çıktı yanıtı verilmiştir.

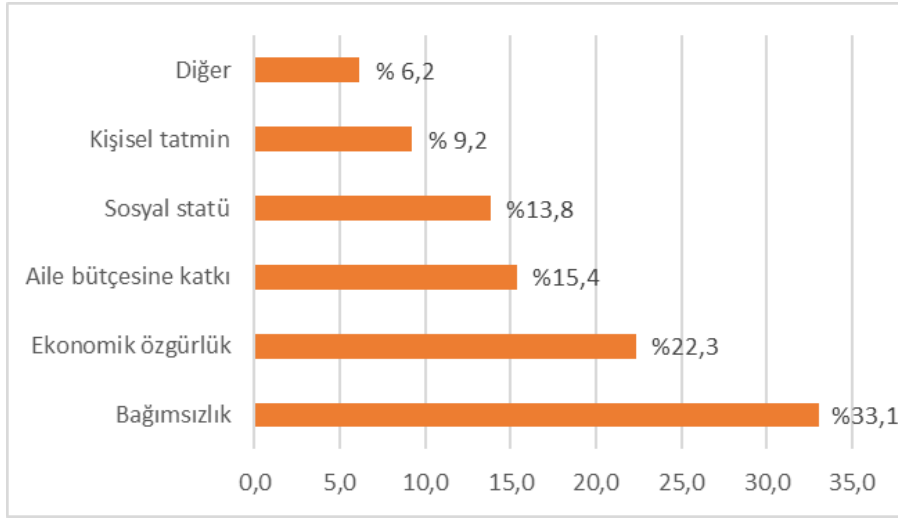
Grafik 10: Kadın Girişimcilerin İşletme Kuruluş Finansmanı

Kadın girişimcilerin işletmelerinin kuruluş döneminde ihtiyaç duydukları başlangıç sermayesini %35 oranında aile ve akrabalarından, %19 oranında banka kredisi kullanarak, %30 oranında birikmiş parasını kullanarak, %2 oranında mülk satışı yaparak ve %9 oranında devlet desteği kullanarak sağladıkları görülmüştür.

Bölgede kadın girişimcilerin %61'i işletmesini kurmadan önce girişimcilik ile ilgili kurs ve/veya eğitime katıldığını, %39'u herhangi bir eğitim almadığını belirtmiştir. İşletmesini kurmadan önce eğitim aldığını belirten kadın girişimcilerin %77'si KOSGEB, %11'i İŞKUR, %6'sı Halk Eğitim, %6'sı diğer kurum ve kuruluşlar tarafından verilen girişimcilik eğitimlerine katılım sağlamıştır. Uygulamalı Girişimcilik Eğitimine katılıp, Yeni Girişimci Desteğinden yararlanan kadın girişimcilerin oranı ise %18'dir.

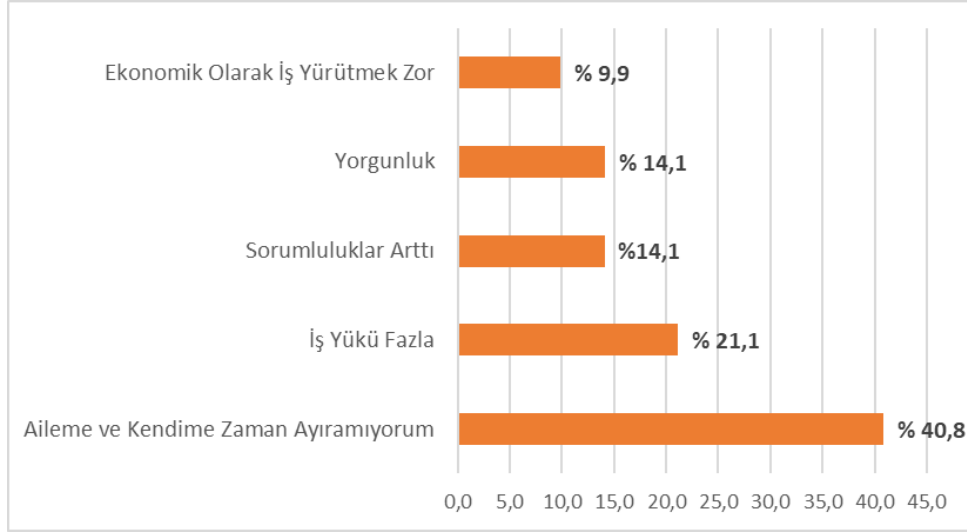
Grafik 11: Girişimci olmanın getirdiği avantajlar

Kadın girişimcilere girişimci olmanın getirdiği avantajlar sorulmuştur. Kadın girişimcilerin %33'ü girişimci olmanın en büyük avantajını bağımsızlık olarak açıklamıştır, % 22,3'ü ekonomik özgürlük, %15,4'ü aile bütçesine katkıda bulunmak, %13,8'i sosyal statü, %9,2'si ise kişisel tatmin olarak açıklamıştır. TR90 Bölgesinde kadınlar için girişimci olmak bağımsızlık, ekonomik özgürlük, aile bütçesine katkı ve sosyal statü sahibi olmak yönünden önemlidir. Kadın girişimcilerin girişimci olmanın avantajlarını belirttikleri İfadelerden örnekler şu şekildedir;

- ✓ "Takıldığım noktada birine alo demem yetiyor. Sosyal çevrem girişimci olmam sayesinde gelişti."
- ✓ "Harcamalarımı daha rahat yapabiliyorum."
- ✓ "Hayat şartlarında geçimim ve sosyal statüm arttı."
- ✓ "Eski rutinden çıkıp başka hayata başlamak."
- ✓ "Kendi paramı kendim kazanıyorum"
- ✓ "Maddi ve manevi açıdan hayatım kolaylaştı."
- ✓ "İş aramak zorunda değilim. Çalışma saatlerini ve müşterilerimi seviyorum."

Grafik 12: Girişimci olmanın getirdiği zorluklar

Kadın girişimcilere, iş yerlerini kurduktan sonra yaşadıkları zorluklar sorulmuştur. Kadın girişimcilerin %40,8'i iş yerlerini kurduktan sonra ailelerine ve kendilerine zaman ayıramadıklarını belirtmiştir. Kadın girişimcilerin %21,1'i iş yükünün çok fazla olduğunu, %14'ü yorulduğunu ve %9,9'u iş yürütmenin ekonomik olarak zor olduğunu belirtmiştir.

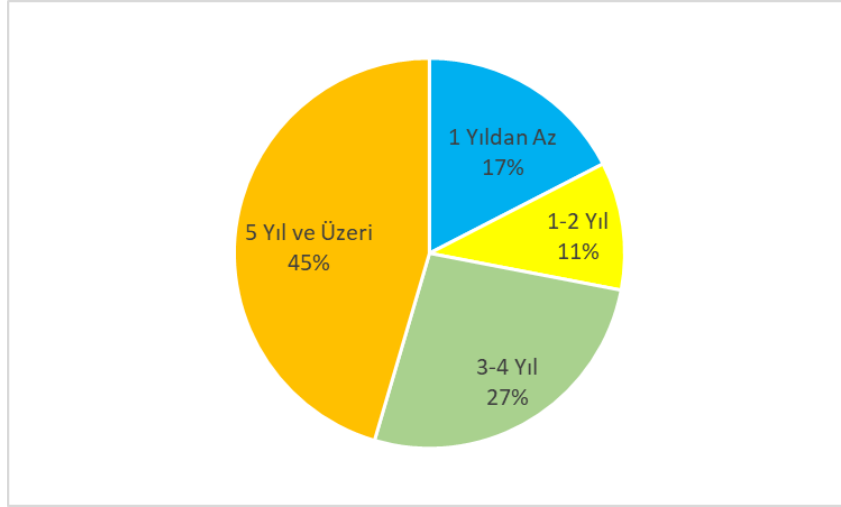
Kadın girişimcilerin yaşadıkları zorluklara yönelik ifadelerden örnekler şu şekildedir:

- ✓ *“Esnaf olunca her şeyden feragat ediyorsun. Müşteriyi memnun etmek için bazen akşam 10'da kapatıyorum.”*
- ✓ *“Ev işlerim olduğu için uykumdan kısmak zorundayım.”*
- ✓ *“Ev, iş dengesini kurmak zorlaştı”*
- ✓ *“Sorumluluk çok fazla, hiçbir yere gidemiyorum”*
- ✓ *“Maddi olarak çok rahatladım ama manevi olarak iş yüküm çok arttı.”*
- ✓ *“İş yükü, para dertleri, sorumluluklar...”*
- ✓ *“Hem çalışıp hem de ev işleri ve çocuklarla ilgileniyorum.”*
- ✓ *“İşlemler zor, prosedürler, para kazanmak zor, garantisi yok...”*
- ✓ *“Hem ev işleri hem dükkân sorumluluğu olunca zorladı.”*
- ✓ *“Çalışma saatlerim yoğun ev işleri aksıyor. Ama statüm arttı, kişisel tatmin sağlıyor.”*
- ✓ *“Çevrem genişledi ve saatlerim esnek fakat yoruyor.”*
- ✓ *“Çocuğuma vakit ayıramadığım için hayatım zorlaştı.”*
- ✓ *“Siparişler yoğun olduğunda işlerin aksaması, eve vakit ayıramamak.”*

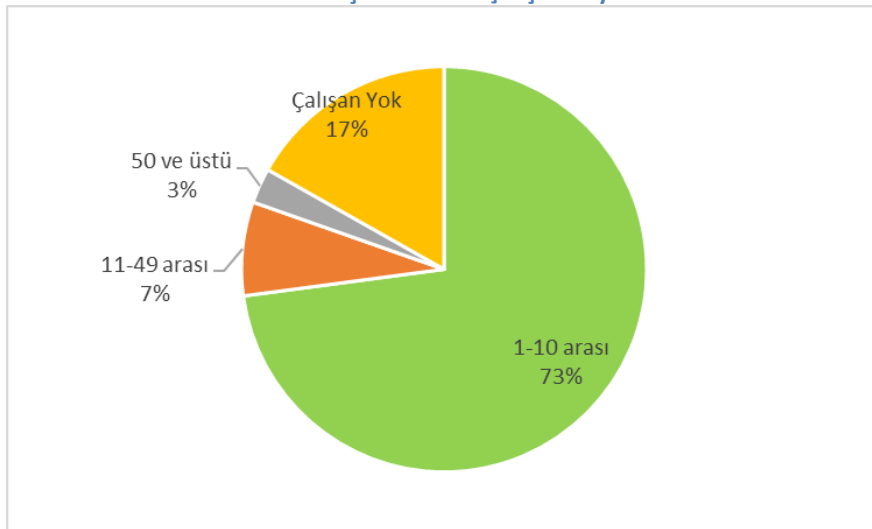
5.3. Girişimlere Ait Özellikler

Grafik 13: Girişimlerin Yaşları

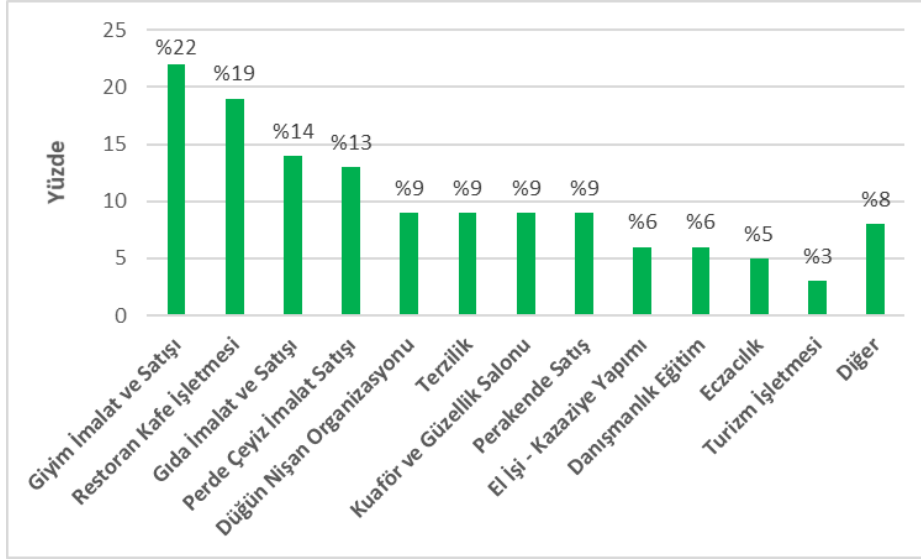
Kadın girişimcilere ait olan işletmeler yaşları bakımından incelenmiştir, kadın girişimcilere ait işletmelerin %45'i beş yıl ve üzerinde faaliyet göstermektedir. İşletmelerin %27'si üç-dört yıl arasında faaliyet göstermekte, %11'i bir-iki yıl arasında faaliyet göstermekte ve %17'si bir yıldan daha az bir süredir faaliyet göstermektedir. Bu veriler ışığında bölgede kadın girişimcilere ait işletmelerin %55'inin yeni girişimci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Grafik 14: İşletmelerde Çalışan Sayıları

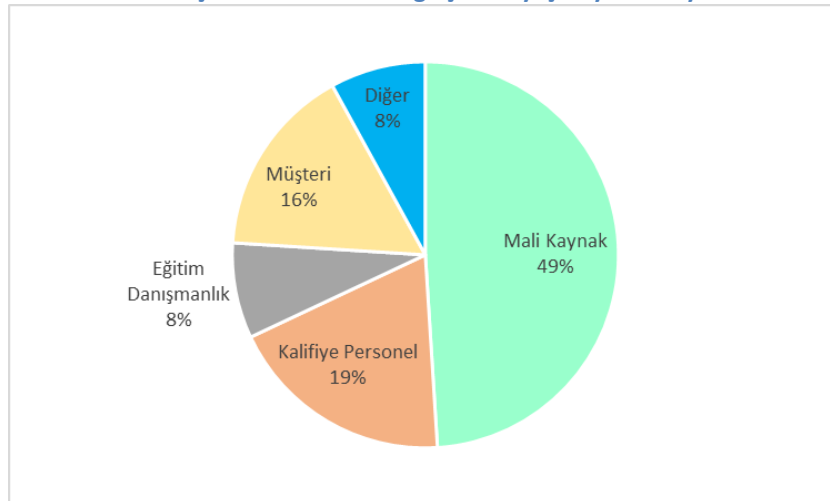
Kadın girişimcilerin sahip olduğu işletmelerin %17'sinde işletme sahibi dışında bir kimse istihdam edilmemekte, faaliyet işletme sahibi tarafından yürütülmektedir. İşletmelerin %73'ü 1-10 arasında çalışan istihdam etmektedir. İşletmelerin %7'si 11-49 arasında kişiye iş sağlarken, sadece %3'ü 50 ve üzerinde kişiyi istihdam etmektedir. Kadın girişimcilere ait işletmelerin %90'ı mikro işletmelerdir.

Grafik 15: Kadın girişimcilerin faaliyet alanları

Bölgede kadın girişimcilerin faaliyet gösterdikleri alanlar daha çok mesleki bilgi ve becerilere dayalıdır. Bu alanlar arasında %22 oranında giyim imalatı yapan kadın girişimciler gelmektedir. Giyim alanında kadın ve çocuk giyim, abiye ve gelinlik üretimi ve satışını yapan kadınların butik, modaevi ya da mağazaları bulunmaktadır. Kadınların en çok iş yaptıkları bir diğer alan ise %19 oranında restoran ve kafe işletmeciliğidir. Restoran veya kafe işleten kadın girişimciler yöresel ürünler, kahvaltı, pasta ve börek gibi alanlarda çalışmaktadır. Gıda imalatı ve satışı yapan kadın girişimciler %14 oranındadır. Diğer faaliyet alanları arasında düğün nişan organizasyonu, kuaför ve güzellik salonu, el işi çeyiz yer almaktadır. Danışmanlık ve eğitim alanında mimarlık, özel kurslar yer alırken, turizm alanında taşımacılık, turizm acentesi gibi faaliyet alanları bulunmaktadır.

Grafik 16: İşletmenin devamlılığı için ihtiyaç duyulan kaynaklar

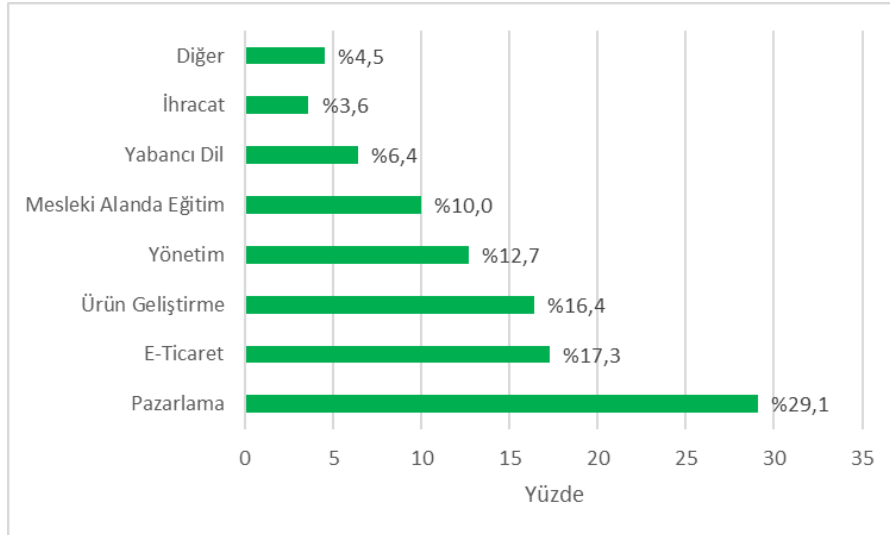
Kadın girişimcilerin işletmelerinin devamlılığı için ihtiyaç duydukları kaynakların başında %49 oranında finansman yer almaktadır. Finansman ihtiyacını ise %19 oranında kalifiye personel, %16 oranında ise müşteri başka bir ifade ile pazara erişim ihtiyacı takip etmektedir. Eğitim ve danışmanlıklara olan ihtiyaçlar ise %8 oranındadır.

Kadın girişimcilerin bölgede erişebilecekleri finans destekleri hakkında bilgileri olup olmadığı saha araştırması kapsamında sorulmuştur. Kadın girişimcilerin %44,6'si finansal destekler hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtirken %38'i finansal destekler hakkında bilgisinin olmadığını belirtmiştir. Kadın girişimcilerin %26,2'si ise finansal destekler konusunda kısmen bilgi sahibidir. Finansal destekler hakkında bilgi sahibi olan kadın girişimcilerin %31'i destekler hakkında bilgiye internetten ve medyadan, %32,4'ü ilgili kurum kuruluşlardan, %35,2'i ise yakın çevresinden ve ailesinden ulaşmaktadır.

Kadın girişimcilerin destekler konusunda görüşlerinden örnekler:

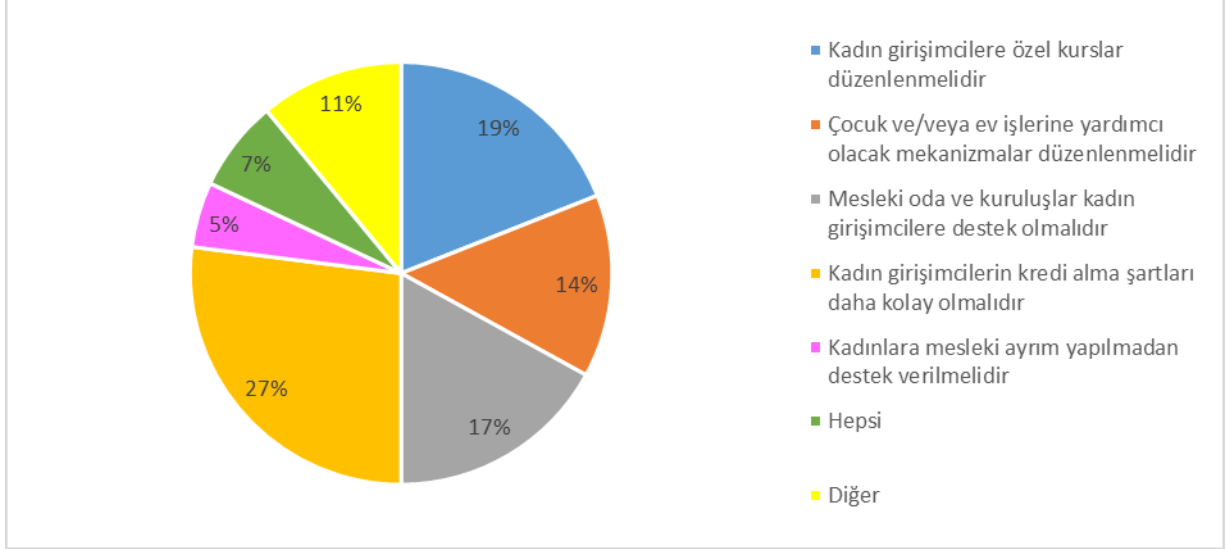
- ✓ *“Genelde daha büyük şirketlere ve imalata destek olunuyor. Banka faiz oranları çok fazla. Komisyon oranları düşürülebilir. Kira vergi ve stopaj şevk kırıyor, küçülmeye yöneltiyor.”*
- ✓ *“Kadınlara ciddi anlamda destek sağlanmalı. Krediler düşük faizli olmalı. Faiz ödemek için çalışıyoruz.”*
- ✓ *“İnternet alışverişine kota getirilmeli. Sanal alışveriş çok arttı. İnternetten alışveriş. Satışlarımız düştü.”*
- ✓ *“Destekler adaletli dağıtılmalı, verilen sözler tutulmalı, prosedürler kolaylaştırılmalı”*
- ✓ *“Küçük işletmelere vergi ve sigorta kolaylığı sağlanmalı. Devletten destek gelmeli.”*

Grafik 17: Kadın Girişimcilerin Eğitim ve Danışmanlık İhtiyaçları

Kadın girişimcilerin ihtiyaç duydukları eğitim ve danışmanlık konularının başında pazarlama eğitimi yer almaktadır. Pazarlama eğitimini e-ticaret, ürün geliştirme ve yönetim takip etmektedir. Kadın girişimcilerin mesleki alanlarda gelişim ihtiyaçları, yabancı dil eğitimi belirtilen alanlar arasında yer almaktadır.

Grafik 18: Sorunların Çözümüne Yönelik Öneriler

Bölgede kadın girişimcilerin yaşadığı sorunların çözümüne ilişkin kadın girişimciler tarafından sunulan önerilerin başında %27'lik payla kadın girişimcilerin kredi alma şartlarının kolaylaştırılması gelmektedir. Bunu takip eden öneri ise %19'luk payla kadın girişimcilere özel kursların düzenlenmesi gerektiğidir. Meslek odaları ve kuruluşların kadın girişimcilere destek olması önerisi ise %17 oranındadır. Ev işleri ve çocuk bakımında kadın girişimcilere kolaylık sağlayacak mekanizmaların bölgede hayata geçirilmesi %14'lük payla belirtilen öneriler arasındadır. Grafikten de görüldüğü gibi kadın girişimcilerin ön plana çıkan sorunlarının başında finansa erişim gelmektedir. Bunu takip eden sorunlar ve çözüm önerilerinin oransal dağılımı birbirine yakındır.

Kadın girişimciler tarafından sorunlar ve çözüm önerileri konusundaki görüşlerden örnekler şu şekildedir:

- ✓ "Sen kadınsın, yapamazsın" anlayışının önüne geçmek gerek..."
- ✓ "Turistlerin geldiği yerlerde iş yeri açılmasında öncelik sağlanmalı."
- ✓ "Kadın girişimcilere destek olunmalı, kredi imkânları kolaylaştırılmalı."
- ✓ "Dükkân kiralari çok pahalı. Devlet destek vermeli. Vergi kolaylığı sağlamalı. Teorik değil uygulamalı eğitim verilmeli."
- ✓ "Kadınlara verilen hibe miktarı artırılmalı."
- ✓ "Vergi yükü hafiflemeli. İşçi ve kira giderleri azaltılmalı."
- ✓ "Mesleki oda ve kuruluşlar kadın girişimcilere destek olmalıdır."
- ✓ "Kredi ödeme şartları kolaylaşmalı. Çocuk bakımı konusunda destek olmalı."
- ✓ "Kadınlara uygun yerler tahsis edilmeli ve fırsat verilmeli."

5.4. Girişimcilik Kültürü ve Ağ Oluşturma

Girişimcilik kültürünün yaygınlaşmasında girişimci olmanın toplum tarafından kabul görmesi önemlidir. Çalışmada kendi işini kurduktan sonra kadın girişimcilere çevrelerinin yaklaşımı "Kendi işinizi kurduktan sonra çevrenizin size bakışında değişiklik oldu mu? sorusu yöneltilerek araştırılmıştır. Kadın girişimcilerin %82'si işletmelerini kurduktan sonra çevrelerinin yaklaşımının olumlu yönde değiştiğini, %4'ü olumsuz yönde değiştiğini, %14 ise çevresinin yaklaşımında herhangi bir değişiklik olmadığını

belirtmiştir. Girişimcilik kültürünün yaygınlaşması ile ilişkili bir diğer soru “Çevrenizde iş kurmanızdan etkilenerek kendi işini kurmayı düşünen başka kadınlar var mı?” şeklindedir. Bu soruya yanıt veren kadın girişimcilerin %79,5’i “evet var” %12,9’u “hayır yok” ve %7,6’sı “bilmiyorum” yanıtını vermiştir. Yanıtlardan da anlaşıldığı üzere bölgede girişimcilik kültürünün yayılmasında girişimcilerin doğrudan etkisi bulunmakta, kadın girişimciler çevrelerinde örnek alınmakta, girişimciliği teşvik etmektedir.

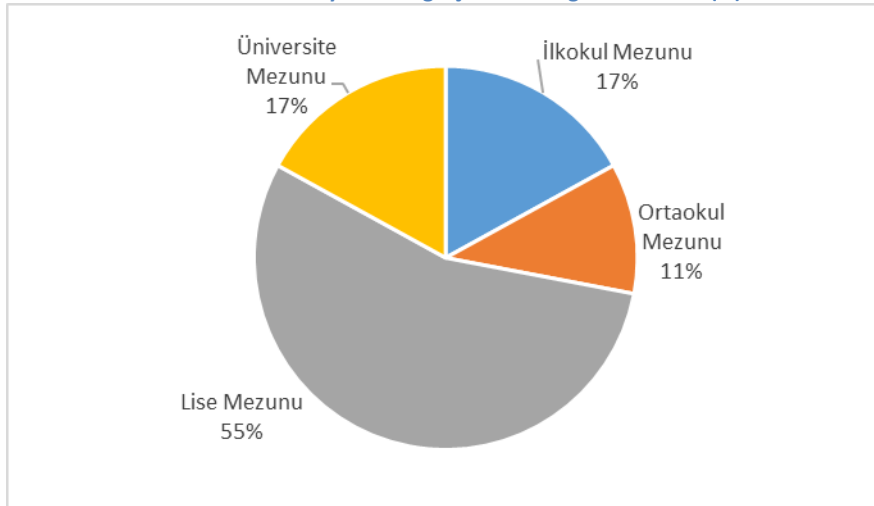
Kadın girişimcilerin mevcut ağ yapıları ile ilişkilerinin girişimciliğe etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla kadın girişimcilere herhangi bir STK’ya üye olup olmadıkları sorulmuştur. Kadın girişimcilerin %27’si bir STK’ya üye olduğunu, %72’si herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığını belirtmiş, %1’i ise soruyu yanıtlamak istememiştir. Herhangi bir STK’ya üye olduğunu belirtenlerin %51,4’ü ise STK’ya üye olmanın iş yaşamlarına katkısı olduğunu söylerken %37,1’i STK’ya üye olmanın iş yaşamlarına katkısı olmadığını %11,4’ü STK’ya üye olmanın iş yaşamlarına kısmen katkısı olduğunu belirtmiştir.

5.5. Potansiyel Kadın Girişimciler

Araştırma evreninde gerçekleştirilen görüşmelerin %12’si potansiyel kadın girişimcidir. TR90 bölgesinde potansiyel kadın girişimcilerin yaş aralığı incelendiğinde ise %27’si 25-34, %39’u 35-44, %34’ü 45-69 yaş aralığındadır. Potansiyel kadın girişimcilerin yaş yoğunluğunun 30 ile 44 yaş arasında olduğu gözlemlenmiştir.

TR90 bölgesinde bulunan potansiyel kadın girişimcilerin %89’u evli, %11’i bekârdır. Evli olanların %89’unun çocuğu bulunurken %11’in çocuğu bulunmamaktadır. Potansiyel kadın girişimcilerin %66,7’si yaşadığı ilde doğmuş %33,3’ü farklı ilde doğmuştur. Farklı illerden gelen potansiyel kadın girişimcilerin %50’si evlilik, %33’3’ü iş ve %16,7’si okul dolayısıyla bölgeye gelmiştir.

Grafik 19: Potansiyel kadın girişimcilerin eğitim durumu (%)

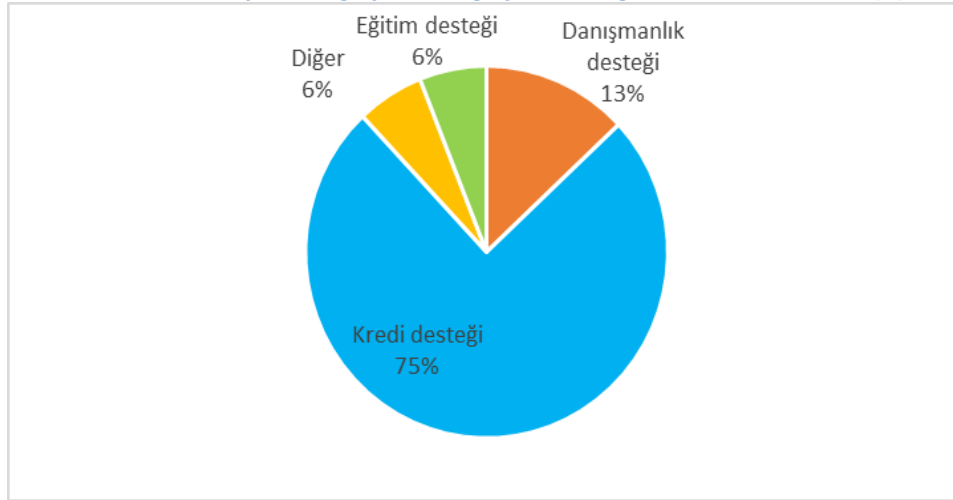
Potansiyel kadın girişimcilerin %17’si üniversite mezunu, %55’i lise mezunu, %11’i ortaokul mezunu ve %17’si ilköğretim mezunudur.

Grafik 20: TR90 bölgesinde bulunan potansiyel kadın girişimcilerin kendilerini tanımlamaları %

Potansiyel kadın girişimciler girişimciyi %35 oranında “kendine güvenen”, %17 oranında “yenilikçi”, %12 oranında “kararlı”, %12 oranında “gerçekçi”, %6 oranında “idealist” olarak tanımlamıştır.

Grafik 21: Potansiyel kadın girişimcilerin girişimleri ile ilgili devletten beklentileri (%)

Potansiyel kadın girişimcinin %13’ü danışmanlık desteği, %6’sı eğitim desteği talep ederken, %75’i kadınlara yönelik kredi desteklerinin artırılması gerektiği görüşündedir.

Potansiyel kadın girişimcilerinden %5,5’i 1 yıl, %22,2’si 2 yıl, %5,5’i 4 yıl, %16,6’sı 5 yıl, %5,5’i 8 yıl, %11,1’i 10 yıl ve %5,5’i 14 yıldır iş fikrine sahiptir. İş fikirlerinin faaliyete dönüşmemelerinin önündeki en büyük engel %86 oranında finansal sorunlardır.

6.Kadın Girişimciliğe Yönelik Bölgesel Destekler

Türkiye’de girişimciliğin desteklenmesi amacı ile atılan adımların 2010 yılı itibarı ile ivme kazandığını ve ulusal politika bağlamında kendisine ayrı bir yer bulduğunu söylemek mümkündür. Girişimcilik Konseyi’nin tüm paydaşlarının ilgili müdahale alanları ve eylem planları dâhilinde görev ve sorumluluklarının yer aldığı Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı 2015 – 2018 yıllarını kapsamaması itibarı ile de nispeten yenidir. Bu noktadan hareketle bölgesel olarak hayata geçirilmekte olan girişimcilik programlarının 2010 yılından bu yana etkin olduğunu, 2015-2018 yıllarını kapsayan dönem için ulusal politika hedefleri ışığında bölgesel olarak ilgili kurumlarca uygulandığını ifade etmek mümkündür.

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi alanı ise gerek ulusal politika belgelerinde gerekse programlarda özel hedef grubu olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda doğrudan kadın girişimciliğinin desteklenmesini hedef alan çalışmalar ancak bölgesel programlar ve/veya faaliyetler bazında incelenebilmekle birlikte, bölgesel desteklerin etkilerini geriye dönük olarak değerlendirmek ve analizini yapmak oldukça güçtür.

Bu bağlamda belgenin bu bölümünde TR90 Bölgesinde kadın girişimciliğinin desteklenmesini etkileyen destek mekanizmalarına bölgesel girişimcilik ekosistemi perspektifinden yaklaşılmıştır. Konu aşağıda yer alan açılardan ele alınmıştır.

- i) Girişimcilere sağlanan genel destekler içinde kadın girişimcilerin yeri,
- ii) Kuluçka ve hızlandırıcılar bağlamında kadın girişimcilerin yeri,
- iii) Bölgede girişimcilik kültürünün ve yeteneklerinin geliştirilmesinde kadın girişimciliği,
- iv) Kadın girişimciliğe odaklanan bölgesel destek ağları ve STK’lar,
- v) Kadın girişimcilik odaklı projeler,

Bölge illerinin tümünde kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik olarak kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Gerek raporun kapsamı gerekse yapısı nedeni ile münferit olarak etkinlik, eğitim ve faaliyetlere bu bölüm altında yer verilmemiş, konu bölgesel aktörlerin dâhil olduğu programlar düzeyinde ele alınmıştır.

6.1. Girişimcilere Sağlanan Genel Destekler İçinde Kadın Girişimcilerin Yeri

Bölgede kadın girişimciler dâhil olmak üzere girişimciler tarafından erişilen genel destekleri eğitim ve finansman destekleri olarak iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Gerek genel olarak tüm girişimciler gerekse kadın girişimciler arasında en yaygın olarak kullanılan ve katılım sağlanan girişimcilik desteği KOSGEB Girişimcilik Destek Programı kapsamında yer alan Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi ve Yeni Girişimci desteğidir.

KOSGEB’in kurum ve kuruluşlarla yaptığı işbirliği ve protokollerle özellikle Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri geniş bir kitleye ulaşmaktadır. Başlatıldığı günden bu yana KOSGEB Girişimcilik Destek Programının girişimcilik kültürünün yaygınlaşması ve girişimcilik alanında farkındalığın artması yönünde bölgede yarattığı etki büyüktür. KOSGEB ile imzalanan işbirliği ve protokoller çerçevesinde Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri düzenleyen kurum, kuruluş ve STK’lar arasında İŞKUR, Ticaret ve Sanayi Odaları, Belediyeler, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları ve üniversiteler yer almaktadır.

Girişimcilerin girişimlerini kurmak üzere yararlandıkları finansal destekleri farklı kategoride ele almak mümkündür. Söz konusu destek programları farklı kurum ve kuruluşlar tarafından girişimcilere sunulabilmektedir. Bu kuruluşlar ve destekler arasında;

- ✓ KOSGEB tarafından verilen Yeni Girişimci Desteği,
- ✓ Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri tarafından kullanılabilen Kredi Kefalet Sistemi İşletme Kredisi,
- ✓ Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından Kırsal Kalkınma Destekleri kapsamında yer alan Genç Çiftçilerin Desteklemesi Programı,
- ✓ Mikrofinans Kuruluşları ile işbirliği yapılarak kullanılan krediler ve Kalkınma Ajansı destekleri sayılabilir.

6.2. Kuluçka ve Hızlandırıcılar Bağlamında Kadın Girişimcilerin Yeri

Kuluçka merkezleri, iş geliştirme merkezleri ve hızlandırıcılar girişimciliğin özellikle ilk yıllarında önemli bir role sahiptir. TR90 Bölgesinde ön plana çıkan kuluçka merkezleri ve hızlandırıcılar arasında Trabzon Teknokent, TIM-TEB Girişim Evleri ve Gümüşhane İŞGEM sayılabilir. Bölgede söz konusu yapıların sayıca artırılması, var olan merkezlerin eğitim ve danışmanlık hizmetleri ve olanaklarının güçlendirilmesine yönelik ihtiyaç saha araştırması süresince bölge paydaşları tarafından dile getirilmiştir. Mevcut durumda kuluçka merkezleri ve iş geliştirme merkezlerinde yer alan kadın girişimci sayılarına net olarak ulaşamamış olmakla birlikte diğer girişimciler ile karşılaştırıldığında sayıca düşük olduğu bilinmektedir. TR90 Bölgesinde kadın girişimcilerin kuluçka merkezlerinden, iş geliştirme merkezleri ve hizmetlerinden daha fazla yararlanmasına yönelik adımlar atılmalıdır. Bu bağlamda kadın girişimcilerin de yüksek katma değer üreten ürün ve projeleri geliştirmeleri, okul yıllarından başlayarak teşvik edilmelidir. Bölgede faaliyet gösteren kuluçka merkezleri;

Trabzon Teknokent: Bölgede özellikle yenilikçi girişimciliğin desteklenmesi amacına hizmet eden en önemli adımlardan biri 2004 yılında Trabzon’da Teknoloji Geliştirme Bölgesi’nin kurulmuş olmasıdır. 2018 yılı itibarı ile Trabzon Teknokent Doğu Karadeniz Bölgesinde faaliyet gösteren tek Teknokent olma niteliğindedir. Trabzon Teknoloji Geliştirme Bölgesi’nin ana hizmeti kurum internet sitesinde belirtilmiştir. “AR-GE projesi yürüten veya yürütecek olan kişi, kurum ve kuruluşların projelerini bölgemiz kapsamında yürütmek üzere başvuruda bulunması ile projelerinin hakem heyetimiz tarafından değerlendirilerek teknoloji geliştirme bölgeleri kanunu kapsamına uygun bulunması sonrasında tahsis yöntemi ile uygun koşullar altında ofis alanı, kendi Ar-Ge merkezlerini inşa edecek olan girişimcilere ise alan tahsisi şeklinde olacaktır. Bunun dışında girişimci şirketlere imkânlarımız dâhilinde, nitelikli teknopark hizmetleri sunmaktır.”¹⁸

Trabzon Teknokent bünyesinde; kuluçka, ön kuluçka ve girişimcilere verilen hizmetler, Teknokent bünyesinde yer alan Girişim Evi ve Prototipleme Atölyesi ile Trabzon Teknokent TTO ve KTÜ TTO birimleri üzerinden sağlanmaktadır. Ön kuluçka hizmetleri daha çok Girişim Evi ve Prototipleme Atölyesi aracılığı ile sağlanırken, kuluçka hizmetleri Trabzon Teknokent TTO ve KTÜ TTO birimleri aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu kapsamda sağlanan hizmet ve destekler kısaca aşağıda belirtilmiştir.¹⁹

¹⁸ <https://www.trabzonteknokent.com.tr/kurumsal/hakkimizda> Erişim: 06.09.2018, 20:00

¹⁹Burada yer alan bilgiler Trabzon Teknokent tarafından rapora içerik sağlanması bakımından temin edilmiştir.

- Ön kuluçka girişimcilerine yönelik olarak; üniversitelerde (KTÜ, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ve Trabzon Avrasya Üniversitesi) uygulamalı girişimcilik dersleri, çeşitli eğitim ve danışmanlık programları (Girişimcilik ve Şirketleşme, Proje Yazma ve Geliştirme, Stratejik Büyüme ve Risk Analizleri, SWOT Analizi ve Pazar Analizi vb.), Proje Geliştirme ve Yazma eğitimleri, yerel-ulusal-uluslararası yatırımcı ağlarına erişim destekleri, Trabzon TİM TEB Girişim Evi tarafından sağlanan Silikon Vadisi ziyaretleri, fikir ve/veya proje yarışmaları ve pazarları etkinlikleri, potansiyel orta öğretim kurumlarında girişimcilik eğitimleri, orta öğretim kurumlarında yürütülen Bilim Şenlikleri kapsamında atölye ve etkinlik destekleri, ön kuluçka çalışma ortamları vb.
- Kuluçka girişimcilerine yönelik olarak; çeşitli eğitim ve danışmanlık programları (Girişimcilik ve Şirketleşme, Proje Yazma ve Geliştirme, Stratejik Büyüme ve Risk Analizleri, SWOT Analizi ve Pazar Analizi vb.), Proje Geliştirme ve Yazma eğitimleri, yerel-ulusal-uluslararası yatırımcı ağlarına erişim destekleri, üniversite alt yapı ve laboratuvar imkânlarından yararlandırma desteği, proje kapsamında danışman akademisyen eşleştirme desteği, belirli aralıklarda çalıştay, kümelenme, fuar ve proje pazarı etkinlikleri, fikri sınai mülkiyet haklarına başvuru ve korumasına yönelik eğitim ve danışmanlık destekleri, Trabzon TİM TEB Girişim Evi tarafından sağlanan Silikon Vadisi ziyaretleri, destek programlarına erişim ve başvuru hizmetleri, girişimciler arasında iş birliği ve ortak proje yürütme faaliyetlerinin desteklenmesi hizmetleri vb.
- Kuluçka merkezinden bugüne kadar faydalanan girişimcilere ilişkin istatistik veriler şu şekildedir; kuluçka merkezinden Haziran 2018 tarihine kadar faydalanan girişimci sayısı 58'dir. Bu kişilerin 54'ü erkek, 4'ü kadın girişimcidir.
- Kuluçka merkezinden bugüne kadar faydalanan girişimci sayısının yaş aralığına göre dağılımı ise; i) Genç Girişimci Sayısı (18-30 yaş arası): 35 ii) Orta Yaş Girişimci Sayısı (30 yaş üstü): 23 kişidir.
- Mevcut durumda Trabzon Teknokent'te faaliyet gösteren girişimci sayısının cinsiyete göre dağılımı ise i) Kadın Girişimci Sayısı : 7 ii) Erkek Girişimci Sayısı : 97 kişidir.

TEB TİM Girişim Evleri ve Trabzon: TEB Girişim Evi, girişimcilerin iş fikirlerini geliştirmek, iş modellerini kurgulamak ve iş planlarını hazırlamalarına yardımcı olmak ve projelerinin geliştirilmesini sağlamak amacı ile kurulmuş iş geliştirme merkezidir.²⁰ TİM TEB Girişim Evlerinin temel amacı bulunduğu illerde yenilikçi, yüksek katma değerli ve ihracat potansiyeline de sahip girişimcileri ve girişimci işletmeleri geliştirmek ve güçlendirmektedir. TEB Girişim Evi hizmetleri, hem eski ekonomi (Restoran, Kafe, Kozmetik İmalatı vb.) hem de yeni ekonomi (yazılım, bilişim, teknoloji gibi yüksek katma değer üreten girişimcilerin projelerinin) projelerinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla 2013 yılında Türk Ekonomi Bankası tarafından kurulmuştur. 2015 yılında Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin katılımı ile günümüzdeki TİM-TEB Girişim Evleri adını almıştır. TİM-TEB Girişim Evleri Girişimcilerin finansman, kamu desteklerine ulaşma, ihracatı başlatma ve geliştirme, inovatif ürünlerini yurt içi ve yurt dışı platformlara sunma, teknoloji firmasını daha ileri seviyelere büyütme gibi desteklere ulaşmasını sağlamaktadır.²¹

Trabzon TİM-TEB Girişim Evi ile yapılan görüşmede alınan bilgilere göre; Trabzon TİM-TEB Girişim Evi 2016 yılının haziran ayında Trabzon Teknokent yerleşkesi içinde kurulmuştur. 2018 yılı itibarıyla 29 girişim desteklenmektedir. 8'i grow-up, 21'i start-up seviyesindedir. Desteklenen girişimler sektörel olarak ve kuruluş yılları bazında çeşitlilik göstermektedir. Kimya, makine, gıda imalat, metal, yazılım ve

²⁰ www.teblegirisim.com Erişim Tarihi 13.09.2018

²¹ TEB Girişim Evleri Tanıtım Kitapçığı

plastik gibi sektörler girişimlerin faaliyet alanları arasındadır. Firmalar için periyodik olarak eğitim ve danışmanlıklar verilmeye devam edilmektedir. Girişimciler ölçeklerine ve girişim evrelerine bağlı olarak farklı içeriklerle oluşturulmuş araç setleri ile desteklenmektedir. TEB Girişim Evi ile girişim evrelerinin takip edildiği, kuruluş aşamasından büyümeye ve ticarileşmeye uzanan süreç ihtiyaçlara göre ele alınmaktadır.²²

Gümüşhane İŞGEM: Gümüşhane’de köme ve pestil başta olmak üzere geleneksel ve organik ürünler sektörüne girmek isteyen küçük ve orta ölçekli işletmelere ve girişimcilerin desteklenmesi hedefi ile Gümüşhane İŞGEM ile kurulmuştur. Gümüşhane İŞGEM Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın Rekabetçi Sektörler Programı çerçevesinde Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA) tarafından yürütülen 8 milyon avroluk “Gümüşhane Geleneksel ve Organik Ürünler İş Geliştirme Merkezi Projesi” kapsamında hayata geçirilmiştir. **Gümüşhane İŞGEM kiracılarının %25’nin kadın ve genç girişimcilerden oluşması hedeflenmektedir.** İŞGEM ile mevcut durumda iç pazardan gelen taleplere yetişebilen gıda ve içecek sektöründe yer alan girişimcilerin ihracata yönelik yeni pazar bularak sektörün ihracat potansiyelini artırmaya destek olunması amaçlanmaktadır. Gümüşhane İŞGEM daha fazla işletmeyi sektöre dâhil ederek, işletmelerin daha verimli bir şekilde çalışmalarını sağlayarak işletmelerin Gümüşhane ve bölge ekonomisine katkısını artırmayı hedeflemektedir.²³

6.3. Bölgede girişimcilik kültürünün ve yeteneklerinin geliştirilmesinde kadın girişimciliği

Girişimcilik kültürünün yaygınlaşması ve girişimcilik yeteneklerinin artırılmasında ilişkili tüm yerel aktörlerin rolü olmakla birlikte örgün ve yaygın eğitim kurumlarının önemi büyüktür. Bu bağlamda kadın girişimciliğin desteklenmesinde ilköğretim seviyesinden başlayarak örgün eğitim yaşamı boyunca kız çocuklarının girişimciliği iş hayatında bir seçenek olarak görmelerini teşvik eden müfredatlar geliştirilmelidir. Üniversiteler bünyesinde girişimcilik alanında verilen dersler, uygulama ve araştırma merkezleri, girişimcilik kulüpleri dâhilinde kadın girişimciliğin önemi vurgulanmalıdır. Hali hazırda TR90 Bölgesinin tüm illerinde eğitim müfredatında girişimcilik konusu yer almakla birlikte, çeşitli kurum ve kuruluşların işbirliğinde eğitim programları etkinliklerle desteklenerek güçlendirilmelidir.

Bölgede girişimcilik yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik adımlar örgün ve yaygın eğitim kapsamında eğitim kurumları, üniversiteler ve KOSGEB arasında başlatılan protokoller çerçevesinde artarak devam etmektedir. Bölge illerinin tümünde örgün eğitim dâhilinde Milli Eğitim Bakanlığı müfredatı kapsamına alınan girişimcilik eğitimleri verilmektedir. Eğitimler ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde zenginleştirilmektedir. Yaygın eğitim dâhilinde ise illerde Halk Eğitim Merkezleri tarafından girişimciliği destekleyen eğitim programları hayata geçirilmektedir.

Hayat boyu öğrenme programları kapsamında da kadın girişimciliğin desteklenmesi teşvik edilmelidir. Özellikle İŞKUR, Belediyeler, Halk Eğitim Merkezleri, Meslek Odaları, Sanayi ve Ticaret Odaları, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları gibi kurumlar tarafından gerek yeni kadın girişimcilerin doğması, gerekse mevcut kadın girişimcilerin mesleklerinde ve girişimlerinde güçlendirilmesi yönünde çalışmalar artırılmalıdır.

²² 15.05.2018 tarihinde TIM-TEB Trabzon Girişim Evi Sorumlusu ile görüşme sağlanmıştır.

²³ <http://gumusisgem.com/sayfa-grubu/Gumushane-ISGEM/1/12> , 07.09.2018 tarihinde erişim sağlanmıştır.

6.4. Kadın girişimcilğe odaklanan bölgesel destek ağıları

TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulu: TOBB koordinasyonunda, girişimciliğin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla Türkiye genelinde odalar ve borsalar bünyesinde faaliyetlerini yürüten kurullar oluşturulmuştur.²⁴ İl Kadın Girişimciler Kurulu İcra Komitesi;

- ✓ İldeki kadın girişimci potansiyelinin nicelik ve nitelik bakımından geliştirilmesi ve daha donanımlı hale getirilmesi amacıyla politikalar belirleme,
- ✓ Girişimcilik kültürünün İldeki kadınlar arasında gelişmesine öncülük etme,
- ✓ Girişimci ruhlu kişilere, bu özelliklerini daha etkili kullanabilmelerini sağlayacak, iş kurmayı düşünenlere kuruluş ve devamındaki işi sürdürme süreçlerinde ihtiyaçları olacak temel bilgileri vermek, yol göstermek amacıyla girişimcilik eğitimleri, seminer ve panel düzenleme,
- ✓ İldeki lise ve üniversitelerde girişimcilik dersleri, seminerleri, panelleri düzenleme,
- ✓ Girişimcilik, iş kurma konularında ilgili prosedürleri aktaran kitapçıklar ve CD'ler hazırlama,
- ✓ Birlik tarafından hazırlanmış olan kadın girişimcilik konusunda detaylı bilgileri ve olanakları güncel olarak sunan internet portalında, İl İcra Komitesine ilişkin yer alan bölümün güncellenmesini sağlama,
- ✓ İldeki kadın girişimcilerin deneyimli girişimciler yanında staj yapmalarını sağlama,
- ✓ Koçluk sistemi geliştirerek ildeki yeni iş kuran girişimcilere deneyimli girişimciler tarafından belli sürelerde destek sağlama,
- ✓ İl ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacak sektörlerde girişimde bulunulmasına yardımcı olacak tedbirleri belirleme ve bu sektörlerde kadın girişimcileri yönlendirme ve teşvik etme,
- ✓ Konuların özelliklerine göre çalışma grupları kurma,
- ✓ Yurt içinde ve yurt dışında kadın girişimcilğe ilişkin gelişmeler ile idari ve yasal düzenlemeleri izleyerek toplayacağı bilgileri ilgililere ulaştırma,
- ✓ TOBB Kadın Girişimciler Kurulu İcra Komitesi tarafından alınmış olan ilgili kararların İl sathında uygulanmasını sağlama konularında, İl Oda/Borsaları tarafından görüş oluşturulmasına katkı sağlar ve bu kapsamda koordinatör Oda/Borsa tarafından verilecek görevleri yerine getirir.²⁵

6.5. Girişimcilik Projeleri

TR90 İllerinde girişimcilik ve kadın girişimciliğin desteklenmesi amacı ile yürütülen projeler arasında;

- Eğitim ve Danışmanlık İş Geliştirme Merkezi Projesi²⁶ Artvin Esnaf ve Sanatkarlar Odası
- Kadın İstihdamının Artırılması Hibe Programı - Borçka Ziraat Odası²⁷
- Kadın İstihdamının Desteklenmesi - Şebinkarahisar Belediyesi, Tirebolu Ziraat Odası
- DOKAP Bölgesinde İstiridy Mantarı Üretimini Yaygınlaştırılması Projesi, DOKAP, İl Tarım ve Orman Müdürlükleri²⁸
- Gümüşhane Geleneksel ve Organik Ürünler İş Geliştirme Merkezi Projesi²⁹

²⁴ <https://www.tobb.org.tr>

²⁵ TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulu ile TOBB İl Kadın Girişimciler Kurulu İcra Komitesi Çalışma Usul ve Esasları. Erişim tarihi; 20.09.2018

²⁶ <https://www.ab.gov.tr/44567.html> Erişim tarihi 07.09.2018 Saat: 17:02

²⁷ <https://www.ab.gov.tr/44567.html> Erişim tarihi 07.09.2018 Saat: 17:32

²⁸ <http://dokap.gov.tr>, <https://trabzon.tarim.gov.tr>

²⁹ <http://gumusisgem.com/sayfa-grubu/Proje-Hakkinda/0/2> Erişim tarihi 07.09.2018 Saat: 16:39

- Kadın İstihdamının Artırılması Projesi - Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Gümüşhane³⁰
- İŞ'TE Kadınlar Projesi, Ordu Ticaret ve Sanayi Odası³¹
- Arım Balım Peteğim, Ordu Tarım ve Orman Bakanlığı³²
- Kadın İstihdamının Desteklenmesi, Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ordu İl Özel İdaresi, Ünye Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı³³
- Kadın İstihdamının Artırılması Projesi, Ordu İŞKUR³⁴
- Kadın İstihdamının Artırılması Projesi - Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Rize³⁵
- Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi Projesi, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu³⁶
- Kadın İstihdamının Artırılması Projesi, Trabzon İŞKUR³⁷
- Gate for Women – Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi Projesi, DOKA³⁸
- İstihdam için Beceri Engel Tanımıyor, DOKA³⁹.

³⁰ <https://www.ab.gov.tr/44619.html> Erişim tarihi: 07.09.2018 Saat 17:13

³¹ <https://www.haberler.com/is-de-kadinlar-projesi-9867036-haber/> (07.09.2018 saat: 16:46)

³² <https://arastirma.tarim.gov.tr/aricilik/Haber/31/Arım-Balım-Petegim-Projesi> (07.09.2018 saat 16:55)

³³ <http://www.cfcu.gov.tr> (07.09.2018 saat 17:04)

³⁴ <https://www.ab.gov.tr/44584.html>

³⁵ <https://www.ab.gov.tr/44619.html> Erişim tarihi: 07.09.2018 Saat 17:13

³⁶ <https://www.ab.gov.tr/44584.html> (07.09.2018 saat 17:13)

³⁷ <https://www.ab.gov.tr/44590.html> (07.09.2018 saat 17:29)

³⁸ Kaynak: <http://www.doka.org.tr/TR/Haberler/Gate-For-Women-Projesi-Konferansi-Yapildi-page-1> (07.09.2018 saat 16:50)

³⁹ Kaynak: <http://www.otso.org.tr/index.php/tr/2013-10-22-11-49-32/haberler/1215-istihdam-icin-beceri-engel-tanimiyor-projesi-bilgilendirme-toplantisi-gerceklesti> (07.09.2018 saat 16:53)

7. GZFT Analizi

Bu başlık altında TR90 Bölgesinde kadın girişimciliğin desteklenmesi yönünde geliştirilecek bölgesel stratejilere ışık tutması amacı ile GZFT analizi yapılmıştır. Güçlü ve zayıf yönler kadın girişimcilerin iş kurma ve sürdürme süreçlerine yönelik içsel faktörleri, fırsat ve tehditler kadın girişimcileri çevreleyen bölgesel girişimcilik ekosistemi unsurlarını ele almaktadır.

Güçlü Yönler

- ✓ TR90 Bölgesinde kadın girişimcilerin girişimcilik vasıflarını taşımaları,
- ✓ Kadın girişimcilerin girişimcilik eğitimlerine katılımlarının yüksek seviyede olması,
- ✓ Kadın girişimciler arasında üniversite mezunu girişimciler olması,
- ✓ Kadın girişimcilerin işletmelerini devam etmesi ve büyümesi yönünde hedefleri olması,
- ✓ İhracat hedefi olan kadın girişimcilerin bölgede faaliyet göstermesi,
- ✓ Kadın girişimciler girişimcilik kültürünün bölgede yaygınlaşmasında doğrudan etkili olması, çevrelerinde bulunan diğer kadınlara bu yönde olumlu örnek teşkil etmeleri,
- ✓ Kadın girişimcilerin girişimlerini kurmalarında bağımsız olmak, ekonomik özgürlük sahibi olmak, aile ekonomisine katkıda bulunmak ve statü sahibi olmak nedenlerinin yer alması,
- ✓ Kadın girişimcilerin aileleri tarafından destekleniyor olması,
- ✓ Kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik faaliyetlerde bulunan sivil toplum kuruluşlarına üye olan kadın girişimcilerin söz konusu kuruluşlardan faydalanabilmesi,
- ✓ Kadın girişimcilerin iş kurabilecekleri alanlar arasında yöresel ürünlerin olması,
- ✓ Kadın girişimciler arasında iletişim ve dayanışmanın güçlü olması,

Zayıf Yönler

- ✓ Kadın girişimciler arasında 15 – 29 yaş aralığında kadın genç girişimcilerin oranı düşük olması,
- ✓ İş kurma sürecinde karşılaşılan sorunların başında sermaye eksikliği ve yönlendirilme ihtiyacının gelmesi,
- ✓ Kuluçka ve iş geliştirme merkezlerinden faydalanan kadın sayısının diğer girişimcilere kıyasla düşük sayıda olması,
- ✓ Bölgede KOSGEB başta olmak üzere kurum ve kuruluşlar tarafından verilen eğitimlere katılımın yüksek olmasına rağmen, iş kurma aşamasında devlet desteklerine başvurma oranının, eğitime katılım oranı ile kıyaslandığında düşük olması,
- ✓ Kadın girişimcilerin iş planı yazma, proje hazırlama ve bürokratik işlerin takibi konusunda güçlendirilmeye ihtiyaç duymaları,
- ✓ Kadın girişimcilere ait olan işletmelerin %90 oranında mikro işletme olması,
- ✓ Kadın girişimcilerin işletmelerini devam ettirebilmek ve büyümesini sağlamak için sermaye desteği, kalifiye eleman desteği, pazara erişim desteği, mesleki alanlarda gelişim alanlarında desteğe ihtiyaç duymaları,
- ✓ Kadın girişimcilerin sahibi oldukları işletmenin sorumlulukları yanında ev ve çocuklarla ilgili işleri yapmaları, ev ve çocuk bakımı konusunda desteklere ihtiyaç duymaları,
- ✓ Yenilikçi iş kolları ve sanayi alanındaki işlerin kadın girişimciler arasında yok denecek kadar az olması,
- ✓ Kadın girişimcilerin faaliyet gösterdikleri iş kollarının hizmetler ve küçük imalat ağırlıklı olması, girişimcilerin giyim, gıda imalat ve satış, el işleri, restoran işletmeciliği, kuaförlük gibi alanlarda

yoğunlaşmaları. Kadın girişimcilerin sanayi, bilgi ve teknoloji içeren, katma değeri yüksek ürün ve hizmet üreten sektörlere teşvik edilmesi ihtiyacı,

- ✓ Kadın girişimcilerin vergi ve sigorta indirimi, istihdam alanlarında desteklenmeye ihtiyaç duymaları,
- ✓ TR90 Bölgesinde kadın girişimcilerin eğitim seviyesinin lise ve lise öncesi ağırlıklı olması,
- ✓ 2017 yılında TR90 Bölgesinde tarım dışı alanlarda kendi hesabına çalışan kadınların bölgede toplam istihdamın %0.8'ini oluşturması,
- ✓ Potansiyel kadın girişimcilerin iş fikri ve iş kurma aşamasında yönlendirilmeye ihtiyaç duymaları,
- ✓ İş kurma sürecinde kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunların başında sermaye eksikliği bulunması,
- ✓ Bölgede kadın girişimcilerin gerek iç pazar gerekse ihracat pazarlarının kısıtlı olması, fiyata bağlı rekabetin yoğun olduğu sektörlerde iş yapmanın getirdiği zorluklar bulunması,

Fırsatlar

- ✓ Başta Onuncu Kalkınma ve GİSEP olmak üzere makro politika belgelerinde girişimcilik ve kadın girişimciliğinin desteklenmesine yer verilmesi,
- ✓ KOSGEB başta olmak üzere ilişkili kamu kurum ve kuruluşlarının stratejik plan ve hedeflerinde kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik hedef ve stratejik amaçların bulunması,
- ✓ Kadın girişimciliğine yönelik ve özel olarak Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerinin düzenlenebilmesi olanağı, kadın girişimcilere öncelik veren İŞGEM'lerin kurulabilmesi yönünde mevzuat engeli bulunmaması,
- ✓ Ticaret ve Sanayi Odaları bünyesinde yer alan il Kadın Girişimci Kurulları'nın varlığı,
- ✓ TR90 Bölgesinde bulunan kuluçka merkezleri ve İŞGEM'lerin hedefleri arasında kadın girişimcilerin desteklenmesi olması,
- ✓ Girişimciliğin desteklenmesi amacı ile bölgede projeler gerçekleştirilmesi, kurum ve kuruluşların bölgede kadın girişimciliği odaklı çalışma hedefleri olması,
- ✓ Bölgede kadın girişimciliğinin desteklenmesi amacı ile kurum ve kuruluşlar tarafından projelerin hayata geçirilmesi,

Tehditler

- ✓ Girişimciliğin desteklenmesi yönünde faaliyetleri ve projeleri hayata geçiren bölgesel kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon eksikliğinin bulunması, kadın girişimcileri birleştiren etkin bir yapının bulunmaması,
- ✓ Hali hazırda bölgede kuluçka merkezleri ve iş geliştirme merkezlerinde kadın girişimci sayısının düşük olması,
- ✓ Ticaret ve Sanayi Odaları bünyesinde yer alan il Kadın Girişimci Kurulları ve benzeri destek ağ yapılarının etkinliklerinin artırılmasına duyulan ihtiyaç,
- ✓ Doğrudan kadın girişimcilerin özel hedef grubu olarak ele alındığı eğitim ve faaliyetlerin artırılmasına ihtiyaç duyulması,

8. Önerilen Strateji

8.1. Strateji Çerçevesi

TR90 Bölgesinde kadın girişimciliğin desteklenmesine yönelik olarak önerilen strateji çerçevesi iki temel unsur üzerine inşa edilmiştir. Birincisi stratejinin doğrudan konusu olan hedef kitle olarak potansiyel kadın girişimciler ve kadın girişimcileridir. İkincisi ise girişimciliğin filizlendiği ve geliştiği girişimcilik ekosisteminin unsurlarıdır. Bu çerçevede strateji Doğu Karadeniz Bölgesinde kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik stratejilerin doğrudan etkileyeceği hedef kitle iki kategoride ele alınmıştır;

- i) İş sahibi olmayan fakat iş fikrini hayata geçirmek isteyen potansiyel kadın girişimciler,
- ii) İş fikrini herhangi bir iktisadi alanda hayata geçirmiş olan kadın girişimciler,

TR90 Bölgesinde potansiyel kadın girişimcilerin ve kadın girişimcilerin desteklenmesi bölge girişimcilik ekosistemi unsurlarından ve bu alanda çalışan kurum ve kuruluşlardan bağımsız düşünülemez. Girişimciliği etkileyen ve destekleyen faktörlerin her birinde yaşanacak gelişme bölgede kadın girişimciliğini sadece niceliksel değil niteliksel olarak da artıracaktır. Bu yönü ile kadın girişimciliğini destekleyen stratejilerin ekosistemi gözeterek tasarlanmasında fayda bulunmaktadır.

Ulusal girişimcilik politikası ve başta KOSGEB Girişimcilik Desteği sadece Türkiye’de değil bölgede de girişimcilik algısını değiştirmiştir. Kendi işini kurmak isteyen kadın girişimciler için eğitim ve finansal destek olanağı olması bile tek başına bir iş kurma sebebi olabilmektedir. Bu yönü ile destekler bir taraftan girişimciliğe olan ilgiyi artırırken, diğer taraftan bu yönde hizmet veren kurumların operasyonel olarak kapasitelerini zorlayabilmektedir. Özetle kadın girişimcilik destek programları belirli bir hedef kitlenin belirli bir sayıda iş kurmasını hedeflemekten çok, nitelikli ve uzun vadede istihdam yaratacak girişimcilere odaklanılma hedefini taşımaktadır. Bu bakımdan kurum ve kuruluşların kapasitelerinin artırılması, bölgesel girişimcilik programlarının nitelikli ve istihdam yaratacak şekilde tasarlanarak önceliklendirilmesi, desteklerinin orta ve uzun vadede sonuçlarının alınmasını sağlayacaktır. Aksi halde kadın girişimciliği de dâhil olmak üzere verilen desteklerin belirli bir süre için iş kuran kişiyi istihdam eden mikro işletmeler yaratmaktan öteye gidemeyeceği açıktır. Bu bağlamda desteklenmesi planlanan hedef kitlenin de belirli nitelikleri taşıması, desteklerde sürekliliğin olması, destek verilen kadın girişimcilerin iş planları ve hedefleri ışığında izlenmesi girişimcinin şirketleşme, kurumsallaşma ve büyüme süreçlerinde finansal desteğe ek olarak mentorluk desteği alabilmesi gözetilmelidir. Bütüncül ve tamamlayıcı, sürdürülebilir ve proje bazlı destek mekanizmaları ile Doğu Karadeniz Bölgesinin kadın girişimcileri bölgesel rekabetin neferleri olabilirler. Kadın girişimcilerin işveren, ihracatçı, üretici kimliklerini geliştirmelerinin önü açılmalıdır.

Bölgede kadın girişimciliğin desteklenmesi yönünde önerilen stratejik hedef ise “TR90 Bölgesinde girişimcilik ekosisteminin kurumlar arası koordinasyon ile güçlendirilerek başta üretim ve ihracat olmak üzere kadın girişimcilerin tüm iktisadi alanlarda desteklenmesi böylece bölge istihdamı ve rekabetine katkı sağlanması hedeflenmektedir.” şeklindedir.⁴⁰

Önerilen stratejik çerçeve ve hedefin üç odak noktası bulunmaktadır:

⁴⁰ Söz konusu strateji önerisi bu raporu hazırlayan hizmet sağlayıcı tarafından geliştirilmiştir, bu raporda adı geçen kurum ve kuruluşların görüşünü hiçbir suretle yansıtmamaktadır.

1. Bölgede kadın girişimcilik ekosistemi unsurlarının güçlendirilmesi,
2. Bölgede işveren, üretici, ihracatçı ve yenilikçi kadın girişimciliğin geliştirilmesi,
3. Kadın girişimciliğe yönelik bölgesel ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi.

Tablo 6: TR90 Bölgesinde Kadın Girişimciliğin Desteklenmesi Öncelikli Eylem Alanları Öneri Seti

Kadın Girişimciliğin Desteklenmesi Önerilen Eylem Alanları		
1. İş Yapma Ortamının Geliştirilmesi	2. Kadın Girişimciler için Pazara Erişim Olanaklarının Geliştirilmesi	3. Finans Kaynaklarına Erişimde Kolaylık Sağlanması
-Kadın girişimcilerin iş geliştirme merkezleri ve kuluçka merkezlerinden yararlanması, -Kadın girişimcilere istihdam desteklerinde kolaylık sağlanması, -Kadın girişimcilerin ev işleri ve çocuk bakımı konusunda desteklenmesi,	-İhracat pazarlarına erişim hususunda kadın girişimcilere destek verilmesi, -İç pazarda kadın girişimcilere pazar olanaklarının, yeni iş alanlarının açılmasının sağlanması, değer zincirlerine dâhil olmalarının sağlanması, sektörel bilgi ve uzmanlıkların geliştirilmesi	-Finans kaynaklarının çeşitlendirilmesi, -Kadın girişimcilerin büyüme hedeflerine ulaşabilmeleri için büyüme sürecine yönelik finansal desteklerin sağlanması, -Hali hazırda kurulu mikro kadın girişimciler için mikro finans destekleri ve imkânlarının çeşitlendirilmesi.
4. Girişimcilik Kültürü ve Yeteneklerinin Geliştirilmesi	5. Kadın Girişimcilerin İhracat, Üretim ve Yenilikçi Alanlara Teşvik Edilmesi	6. Girişimciliğin Geliştirilmesi Kurumsal Kapasitesinin Artırılması
-Kadın girişimciliğinin ilköğretim seviyesinden başlayarak özendirilmesi, bölgede tanıtılması, -Kadın girişimcilere odaklanan hayat boyu öğrenme ve yaygın eğitim programlarının güçlendirilmesi, kadınların mesleki becerilerinin geliştirilmesi, -Bölgede kadın girişimcilere yol gösterecek mentor ve danışmanlık havuzunun oluşturulması, -Başarılı kadın girişimcilerin bölge bazında gerçekleştirilecek programlar ile ödüllendirilmesi, tanıtılması	- Bölgede kadın girişimcilik iş kurma ortalama yaşının düşürülmesi, genç girişimciler arasında yenilik, teknoloji ve ar-ge üreten kadın girişimcilerin desteklenmesi -Girişimci kadınların üretim ve ihracata teşvik edilmesi -Kadın girişimcilerin ihracata yönelik ürün ve hizmetlerini, proje fikirlerini sunabilecekleri Kadın Girişimciler Proje Pazarı çalışmasının gerçekleştirilmesi	-TR90 Bölgesinde girişimcilik çalışma ve faaliyetlerine yönelik yönetim yapısının kurulması, kurumlar arasında işbirliklerinin artırılması, -Kadın girişimcilik alanında faaliyet ve çalışmaları olan bölgesel kurum ve kuruluşların kapasitelerinin artırılması

8.2. Öncelikli Eylem Alanları

Eylem Alanı 1: Kadın Girişimciler için İş Yapma Ortamının Güçlendirilmesi

Bölgesel girişimcilik ekosistemi unsurları arasında düzenleyici çerçeve olarak bilinen ve girişimciliğin gelişmesinde doğrudan etkisi olan faktörler arasında iş yapma ortamının güçlendirilmesi yer almaktadır. Bu kapsamda mevzuat, yatırım ortamı gibi nispeten makro ekonomik faktörler bulunmakla birlikte, kadın girişimciliğinin desteklenmesi perspektifinden kadınların iş yapma ortamının güçlendirilmesine yönelik tedbirlerin alınmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

- a. **Kadın Girişimcilerin İş Geliştirme Merkezleri ve Kuluçka Merkezlerinden yararlanması:** TR90 Bölgesinde gerek iş geliştirme merkezleri ve kuluçka merkezlerinin sayıca artırılmasına yönelik adımların atılması, gerekse hali hazırda faaliyet gösteren merkezlerde kadın girişimci sayısının artırılmasına yönelik desteklere yer verilmesi önerilmektedir. Mevcut durumda söz konusu merkezlerin bu yönde hedefleri bulunmakla birlikte, bölgesel programlar dâhilinde ilgili adımlarla kurumların güçlendirilmesinde fayda görülmektedir.
- b. **Kadın girişimcilere istihdam desteklerinde kolaylık sağlanması:** Çoğunluğu mikro işletmeler olan kadın girişimcilere ait girişimlerin personel istihdamı konusunda bölge kurum ve kuruluşlarının işbirliği ile desteklenmesi önerilmektedir. Kadın girişimcilerin kalifiye eleman bulma ve istihdam giderlerini karşılamak konusunda yaşadıkları zorlukların hafifletilmesinde istihdamda sağlanabilecek doğrudan ya da dolaylı desteklerin önemi büyüktür.
- c. **Kadın girişimcilerin ev işleri ve çocuk bakımı konusunda desteklenmeleri:** Kadın girişimciler ev ve çocuk bakımı gibi iş ve sorumluluklarını, işletme sorumlulukları ile eş zamanlı yürütmektedir. Kadın girişimcilere bölge illerinde gündüz bakım evi, kreş benzeri imkânlardan faydalanmaları yönünde kolaylıklar getirilmesi önerilmektedir.

Eylem Alanı 2.Kadın Girişimciler için Pazara Erişim Olanaklarının Geliştirilmesi

Bölgede kadın girişimcilerin terziilik, aşçılık, el işi ya da ticaret gibi kişisel bilgi ve becerilere dayalı işlerde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Kadın girişimcilerin işletme süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar arasında iç pazarın kısıtlı olması, fiyata dayalı rekabetinin yoğun olduğu sektörlerde iş yapmanın zorluğu yer almaktadır. Ek olarak kadın girişimciler ürünlerini yurt dışına satmak istediklerini belirtmiştir. Gerek iç piyasada gerekse yurt dışında kadın girişimciler ürünlerini pazarlama ve müşteriye ulaşma konusunda desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda önerilen eylem alanları şu şekildedir:

2.1. İhracat pazarlarına erişim hususunda kadın girişimcilere destek verilmesi: Kadın girişimcilerin ihracata teşvik edilmesi, ürün ve hizmetlerin ihracata uygun hale getirilmesine yönelik eğitim, danışmanlık ve finansal desteklerin sağlanması önerilmektedir. Bölgede kadın girişimciler tarafından üretilmekte olan, katma değeri yüksek el işçiliğine ya da imalatın farklı bir alanında yer alan ürünlerin ihracatına yönelik bölgesel e-ticaret alt yapısının kadın girişimcilere yönelik olarak kurulması destek programları kapsamında değerlendirilmelidir. İhracata yönelik destekler kapsamında ayrıca ihracata yönelik devlet desteklerinin tanıtılması, ihracat koçluğu, ihracat Pazar olanaklarının araştırılması, Doğu Karadeniz Girişimci Kadınları Ticaret Heyetleri, yabancı dil eğitimi gibi desteklere yer verilmesinde fayda görülmektedir.

2.2. İç pazarda kadın girişimcilere pazar olanaklarının, yeni iş alanlarının açılmasının sağlanması: Bölgede kadın girişimcilerin alternatif iş alanlarına yönlendirilmeleri bölgesel plan ve programlar dâhilinde yer almalıdır. Kadın girişimcilerin bölgenin gelişmede ve yatırımda öncelik verilen sektörlerinde yer alması, işletmelerini kurması teşvik edilmelidir. Bölgesel ölçekte hayata geçirilen kümelenme ve değer zinciri odaklı projelerde, değer zincirlerinde bölgede mevcut olmayan ya da geliştirilmesine ihtiyaç duyulan uzmanlık alanlarında ve hizmetlerinde kadın girişimcilerin yer alması sağlanmalıdır.

Eylem Alanı 3. Finans Kaynaklarına Erişimde Kadın Girişimcilere Kolaylık Sağlanması:

Hali hazırda bölgede bir iş fikri olan potansiyel kadın girişimciler ve işini kurmuş olan kadın girişimciler tarafından erişilebilecek finansal destekler bulunmaktadır. Buna rağmen bölgede girişimcilik eğitimi alan kadınların finansal desteklerden yararlanma oranının düşük olduğu gözlemlenmiştir. Finansal destek paketlerinin bölgenin tarım, imalat, hizmetler sektörlerinde yer alan tüm iktisadi kollarını kapsamaması önerilmektedir.

- 3.1. Kadın girişimcilerin finansal desteklerden yararlanma oranının artırılması için destek başvuru süreçlerinde kolaylık sağlanması, iş planı ve proje dosyası hazırlama konusunda yol gösterilmesi sağlanmalıdır. Kadın girişimcilere sağlanan finansal desteklerin çeşitlendirilmesinde fayda görülmektedir.
- 3.2. Kadın girişimcilerin işletme yaşları, ölçükleri ve gelecek hedefleri gözetilerek, büyümeleri ve bölgede istihdam yaratacak bir yapıya kavuşmaları yönünde birbirini takip eden ve girişimin farklı evrelerinde farklı ihtiyaçları gözetilen finansal araçların tasarlanmasında fayda görülmektedir. Bir başka ifade ile KOSGEB tarafından sağlanmakta olan yeni girişimci desteğinin, örneğin “büyüyen girişimci desteği” ile sürekliliğinin sağlanması ve tamamlayıcı bir yaklaşımla kadın girişimciler tarafından kurulan işletmelerin büyümesi, uzmanlaşması ve ihracata yönlendirilmesinin sağlanması bölgesel destekler dâhilinde değerlendirilmelidir.
- 3.3. Çoğunluğu mikro işletme olan kadın girişimci şirketlerinin, mikro finansman olanakları ile güçlendirilmesi, mikro finansman olanaklarının çeşitlendirilmesi önerilmektedir.

Eylem Alanı 4. Girişimcilik Kültürü ve Yeteneklerinin Geliştirilmesi:

Kadın girişimciliğinin bölgede desteklenmesi hususunda akla ilk gelen unsur finansal destekler olsa da ön plana çıkan bir diğer önemli husus iş hayatında kadınların öneminin toplumun tüm kesimlerine anlatılmasına olan ihtiyaçtır. Kadın girişimciliğinin desteklenmesinde erkeklerin, eşlerin ve ailelerin bilinçlendirilmesi, kadınların yaşam ve kariyer kararlarında kendi işlerinin sahibi olmayı gençken planlamaları, cesaretlendirilmeleri, aile ve yakın çevreleri tarafından da desteklenmeleri sağlanmalıdır. Bu anlamda TR90 Bölgesi illeri ve ilçelerinde kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen etkinliklerde kadın girişimciliğinin önemi vurgulanmalıdır.

4.1. Girişimciliğinin ilköğretim seviyesinden başlayarak örgün eğitim sisteminde teşvik edilmesi:

Bölge illerinde ilk ve orta öğrenim kurumlarında verilmekte olan eğitimlerin güçlendirilmesi, eğitim kurumlarınca hayata geçirilecek girişimcilik odaklı projelerin ve yarışmaların desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca Doğu Karadeniz Bölgesinde sosyal ve kültürel yaşama yönelik etkinliklerle ailelerin girişimcilik kültürü ile tanışmalarını sağlamak, bölge kültürel yapısının gelecekte girişimciliği desteklemesi adına önemlidir.

Ayrıca üniversitelerde başlatılmış olan girişimcilik dersleri ve başarılı öğrencilere sertifika verilmesi olması gerek genç gerekse kadın girişimciliğinin desteklenmesi açısından önemlidir. Üniversiteler ile ilgili bölgesel kurum ve kuruluşların kadın girişimciliğinin geliştirilmesi yönünde işbirliklerinin artırılmasında fayda görülmektedir.

4.2. Kadın girişimcilere odaklanan hayat boyu öğrenme ve yaygın eğitim programlarının güçlendirilmesi, mesleki becerilerin geliştirilmesi

TR90 Bölgesinde kendi işini kuran kadınların ağırlıklı olarak meslek liseleri ya da lise sonrasında başka bir iş yerinde meslek edinmiş ya da el becerisini iş yeri açarak gelire çeviren kişiler oldukları görülmüştür. Bu nedenle bir meslek sahibi olmak kadınların gerek istihdam edilmesi gerekse bir girişimci olarak kendi işlerini kurmalarında büyük öneme sahiptir. Mesleki eğitimin güçlendirilmesi, meslek liselerinde kadın girişimciliğine yönelik desteklerin daha ağırlıklı yer almasının sağlanması, lise mezunu kişilerin yaşam boyu öğrenme programları kapsamında yer alan İŞKUR, Halk Eğitim Merkezi gibi kurumlarda meslek edinmelerinin sağlanması ve söz konusu kurs, okul ya da programlara katılan kadınların finansal erişiminin kolaylaştırılması önerilmektedir. İşletmesini kuran kadın girişimcilerin mesleki becerilerinde ve işletme faaliyet kollarında uzmanlaşmalarının ve mesleklerinde ilerlemelerinin bölgesel desteklerle sağlanması önerilmektedir.

4.3. Kadın girişimcilere yol gösterecek danışmanlık havuzunun oluşturulması ve güçlendirilmesi:

Bölgede kadın girişimcilerin iş fikrinden başlayarak, iş geliştirme ve yürütme süreçlerinde destek alabilecekleri mentörlük/ danışmanlık havuzunun oluşturulması önerilmektedir. Bu bağlamda bölgede başarılı olmuş kadın girişimciler ile yeni girişimcilerin ve/veya potansiyel kadın girişimciler arasında bilgi ve tecrübe alışverişinin sağlanması, başarılı kadın girişimcilerin bölge girişimcilik danışman havuzunda yer almalarının sağlanması destekler kapsamında değerlendirilebilir.

Ek olarak potansiyel kadın girişimcilerin iş fikrini araştırma, iş planı yazma ve uygulama konusunda danışmanlar tarafından yönlendirilmesini sağlayacak projelerin hayata geçirilmesi desteklenmelidir. Doğrudan kadın girişimcileri hedef alan girişimcilik eğitim ve projelerinin artırılmasında fayda görülmektedir.

4.4. Başarılı kadın girişimcilerin bölge bazında gerçekleştirilecek programlar ile ödüllendirilmesi:

Saha araştırmasında da tespit edilmiş olduğu üzere kadın girişimciler çevrelerinde rol modeli olarak algılanmakta, başka kadınlar için ilham kaynağı olmaktadır. Başarılı kadın girişimcilerin başarı hikâyelerini paylaşabilecekleri bölgesel ve yıllık olarak hayata geçirilebilecek "TR90 Girişimcilik Haftası" şeklinde bir haftalık bir etkinlik düzenlenebilir. Söz konusu etkinlik gerek bölge potansiyelinin harekete geçirilmesi gerekse yurt içinde ve yurt dışında tüm girişimcilik örneklerinin etkileşimi sağlayabilir.

Eylem Alanı 5. Kadın Girişimcilerin İhracat, Üretim ve Yenilikçi Alanlara Teşvik Edilmesi:

TR90 Bölgesinde kendi işini kuran kadın girişimcilerin yoğunlaştıkları faaliyet kollarına ve işletmelerin mikro ölçekli olduğuna belge içinde değinilmiştir. Kadın girişimciliğin desteklenmesi yönünde bölgesel olarak geliştirilecek stratejiler kadın girişimciliğin niteliğini de artırmayı hedeflemelidir. Üniversite mezunu kadınların kendi işletmelerini kurmaları, faaliyet kollarının katma değerli ürün ve üretim alanlarında daha fazla yer almasının sağlanması, kadın girişimcilerin üretim ve ihracat alanlarında gerçekleştirecekleri işlerin uzun dönemli destek programları ile güçlendirilmesi bölgesel programlar içinde yer almalıdır. Kadın girişimciliğin desteklenmesinde Doğu Karadeniz Kadınlarının ulusal ve uluslararası piyasalarda markalaşması, ihracat yapması, istihdam yaratması ve yenilikçi alanlarda işletmelerini geliştirmeleri öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Tüm iktisadi kollarında kadın girişimcilerin genel desteklerle sayıca artması olumlu olmakla birlikte, uzun vadede bölgesel ekonomiye kadın girişimcilerin kazandırılmasında özelleşmiş destek programlarının başlatılması kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda önerilen eylem alanları;

5.1. Bölgede kadın girişimcilik iş kurma ortalama yaşının düşürülmesi, genç girişimciler arasında yenilik, teknoloji ve ar-ge üreten kadın girişimcilerin desteklenmesi: Bölgede başta üniversiteler olmak üzere ar-ge, yazılım, teknoloji, sanayi alanlarında proje geliştirmek yönünde kız öğrencilerin desteklenmesi, projelerinde öncelik verilmesi sağlanmalıdır. Hali hazırda Trabzon Teknokent ve kuluçka merkezlerinde kadın girişimcilerin sayısı artırılmalı ve iş geliştirme süreçlerinde destekler sağlanmalıdır. Kadın girişimcilerin katma değerli üretim ve hizmet sunacakları alanlarda geliştirecekleri projeler tüm bölge illerinde ilgili kurum ve kuruluşların işbirliği ile yaygınlaştırılmalıdır. Yenilik odaklı proje destekleri 1512 Teknogirişim Sermayesi Desteği ile sınırlı kalmamalı, farklı destek programları aracılığı ile yaygınlaşmalıdır.

5.2. Girişimci kadınların üretim ve ihracata teşvik edilmesi: TR90 Bölgesinde iktisadi faaliyet kollarının tümünde ihracatçı kadın girişimcilerin geliştirilmesine program kapsamında öncelikli hedefler arasında yer verilmelidir. Bu bağlamda ihracat odaklı ürün ve hizmet geliştirme iş fikirleri, mevcut ürün ve hizmetlerin ihracata belgelendirme yolu ile hazır hale getirilmesi, kadın girişimciler tarafından ihtiyaç duyulan ihracat satış kanallarının ve e-ticaret sitelerinin geliştirilmesi, kadın girişimci işletmelerinin yurt dışında pazarlama ve satış faaliyetlerine yönelik desteklenmesi, ihracata yönelik ürünlerin markalaşmasının desteklenmesi kadın girişimcilik destek programı dâhilinde yer almalıdır.

Bu kapsamda bölgede sağlanabilecek desteklerin, münferit kadın girişimcileri hedeflemesinin yanı sıra, kadın girişimcilerin birbirleri işe işbirliğini artıracak yönde birlikte desteklenmelerinin ve hareket etmelerini sağlayacak projelerin de desteklenmesi program kapsamında değerlendirilebilir. “Doğu Karadeniz İhracatçı Kadın Girişimciler” adı altında kadın girişimciler arasında ihracat seferberliği başlatılmasına program gündeminde yer verilebilir.

5.3. Kadın girişimcilerin ihracata yönelik ürün ve hizmetlerini, proje fikirlerini sunabilecekleri Kadın Girişimciler Proje Pazarı çalışmasının gerçekleştirilmesi: Yenilikçi fikirleri olan ve fikirlerini hayata geçirmek isteyen kadın girişimcilerin hazırlayacakları projelerin bölgede bir yarışma ve etkinlik programı ile görünür hale getirilmesi, kadın girişimciler arasında proje yazma kültürünün geliştirilmesi hedeflenmelidir.

Eylem Alanı 6: Kadın Girişimciliğin desteklenmesi için bölgesel kapasitenin artırılması ve yönetim yapısının kurulması

6.1. Kadın Girişimciliğin Desteklenmesine Katkıda Bulunan Kurum ve Kuruluşlarda Kapasite Gelişiminin Proje Bazlı Desteklenmesi: Bölgede girişimcilik alanında faaliyet göstermekte olan kurumların girişimciliğin geliştirilmesi amacı ile gerçekleştirecekleri faaliyetler ve bu amaçla ihtiyaç duyacakları kurumsal eğitim, danışmanlık ve istihdam alanlarında proje bazlı desteklenmeleri önerilmektedir.

6.2. Doğu Karadeniz Bölgesi Girişimcilik Yönetişim Yapısının Kurulması: Girişimciliğin TR90 Bölgesinde gelişmesine katkı sağlayan birçok farklı kurum ve kuruluş bulunmakta, faaliyetler gerçekleştirmekte, kadın girişimcilere yönelik proje ve destek olanakları sunulmaktadır. Bölge illerinde ve bölgenin tamamını kapsayacak şekilde, gelecekte hayata geçirilecek strateji ve programların tamamlayıcı olması, izlenebilir olması ve ortak bir vizyon ışığında uygulanabilmesi için bölgesel girişimcilik yönetim yapısının kurulması önerilmektedir.

9. Sonuç

TR90 Bölgesinde kadınların çalışma hayatına katılım oranı Türkiye ortalamasının üzerinde olmakla birlikte, kadınlar en çok tarım alanında istihdam edilmektedir. Tarım dışı iktisadi alanlarda istihdam edilen kadınların ise büyük çoğunluğu hizmetler sektöründedir. Söz konusu oranlar belgenin ilgili bölümlerinde sunulmuştur. Tarım dışı iktisadi alanlarda ise kendi işinin sahibi olan kadınların oranı, bölge işgücü piyasasının %0.8'ini oluşturmaktadır.

Saha çalışması bölgede kadın girişimciliğin görünümü hakkında önemli ipuçları sağlamıştır. Elde edilen bulgular bölgede kadın girişimcilerin lise mezunu veya lise öncesi eğitime sahip, yaş ortalamasının otuz yaşın üzerinde, evli ve çocuk sahibi olduğunu göstermektedir. Kadın girişimcilerin iş kurmak yönündeki en büyük motivasyonları bağımsız olmak, aile ekonomisine katkıda bulunmak, toplumsal statü sahibi olmak şeklinde sıralanabilir. Kadın girişimcilere göre girişimci kadın kendine güvenen, cesur, gerçekçi ve kararlı bir kişidir. Bölgede kadın girişimcilerin iş kurma aşamasında karşılaştıkları sorunların başında sermaye eksikliği ve yönlendirilme ihtiyacı yer almaktadır. İş kurma süreçlerinde maddi ve manevi olarak eşlerinin ve ailelerinin desteğini alan kadın girişimciler, bölgede hayata geçirilen girişimcilik eğitimlerine yüksek oranda katılmakla birlikte, finansal olarak devlet desteğini aynı oranda kullanmamaktadır. Bu durumun sebepleri arasında iş planı ve proje hazırlama bilgi ve tecrübesinin yeterli düzeyde olmayışı ve bürokratik süreçleri takip etmenin zorlayıcı bulunması yer almaktadır.

Kadın girişimcilere ait işletmeler mikro işletme yapısında ve genç işletmelerdir. Faaliyet alanları geleneksel sektörler olarak niteleyebileceğimiz meslek ya da el becerilerine dayalı işlerdir. Faaliyet kolları arasında giyim imalat ve satışı, gıda imalat ve satışı, restoran kafe işletmeciliği, el işlerine dayalı ürünlerin satışı bulunmaktadır. Kadın girişimcilerin işletme süreçlerinde karşılaştıkları en büyük sorun sermaye eksikliği ve finansal kaynaklara erişim alanındadır. Bu sorunu kalifiye personel eksikliği, iç pazarın kısıtlı olması takip etmektedir. Bölgede kadın girişimcilerin işletmelerini devam ettirmek ve büyütmek için ihtiyaç duydukları eğitim ve danışmanlık alanları arasında pazarlama, e-ticaret, ürün geliştirme, mesleki gelişim, yabancı dil ve ihracat bulunmaktadır.

Girişimci olmak bölgede kadınlar için ekonomik bağımsızlık kazanmak, toplumda itibar görmek gibi avantajlar sağlarken, kadın girişimcilerin yaşadıkları en büyük zorluk ev ve iş arasındaki dengeyi sağlamakla ilgilidir. Kadın girişimciler sorumluluklarının artması, ev ve iş yükü nedeni ile kendilerine ve ailelerine zaman ayıramamaktan şikâyetçidir. Kadın girişimciler bölgede kadınlara yönelik kredi ve destek kullanma şartlarının kolaylaştırılması, kadın girişimcilere özel kurslar açılması, mesleki kurum ve kuruluşların kadın girişimcilere yönelik desteklerinin artması, çocuk ve ev işlerinde yardımcı olacak mekanizmaların hayata geçirilmesini ihtiyaçlarına yönelik çözüm önerileri arasında göstermiştir. Belge kapsamında altı çizilen hususlardan biri de bölge stratejik plan ve programlarda işveren, üretici, ihracatçı ve yenilikçi kadın girişimciliğin desteklenmesinin öncelikli hedefler arasında yer almasının gerekliliği yönünde olmuştur.

Bölgede kadın girişimciliğin desteklenmesinde kurum ve kuruluşlar tarafından eğitim programları, finansal destekler ve projeler gerçekleştirilmektedir. Kadın girişimciliğin desteklenmesi konusunda ilgili tüm bölgesel aktörlerin işbirliği ve koordinasyon içinde çalışmasında fayda görülmektedir. Özellikle bölgesel girişimcilik ekosisteminin unsurlarının gelişmesinde kurumlar arasında bütüncül, katılımcı ve tamamlayıcı bir yaklaşımın ortak bir vizyon ışığında benimsenmesi önemlidir.